

Шиб F53

940.2
(497.11)

MAŠA M. PRODANOVIĆ

VUK KARADŽIĆ I MILOŠ OBRENOVIĆ

BEOGRAD

1938

940.2/497.11/

22.

JAŠA M. PRODANOVIĆ

VUK KARADŽIĆ i MILOŠ OBRENOVIĆ

Jedna aktuelna rasprava

19113

UNIVERSAL

Sva prava zadržava E o s izdavačko preduzeće
Štamparija Beletra Beograd 1938

IZDANJE EOS BEOGRAD

u. sp. 3817

I

U obnovljenoj srpskoj državi Miloš je bio prvi vladalac a Vuk najveći književnik. Njih dvojica su došli u lični dodir u polovini 1820 g., ali su bili u prepisci još od kraja 1816 g. Vuk je češće pisao Milošu, a Miloš je ređe odgovarao Vuku. Najveći broj Vukovih pisma imao je za svrhu da privoli Miloša da mu dâ novčanu pomoć. Ipak, Vuk nije bio obična mamipara, kakve se često nalaze oko vladalaca i velikih bogataša. Njegove molbe za novčanu pomoć tiču se poglavito sredstava za izdavanje knjiga. Vuk se bacio na reformu jezika i pravopisa s izvanrednom smelošću i pokazao je u tom poslu neobičnu istrajnost. Otpočeo je izdavanje narodnih pesama da njima prikaže bogatstvo narodnog jezika. Ali su te pesme bile i sadržajno vrlo značajne. U njima se ogledala snaga naivnog narodnog uobraženja, lepota pesničkih figura, raznovrsnost i poetičnost motiva. Kroz narodnu poeziju krepilo se patriotsko osećanje, u njoj su izražavana narodna shvatanja, njegova verovanja, mišljenja, nagoni, želje, emocije. Kroz njih se kudilo i hvalilo, klelo i bla-

gosiljalo, osuđivalo i praštalo, jadikovalo i razdragavalo, zadavale rane i padali poljupci, prolevale suze i orio smeh! To je bilo, da se starinski izrazim, besćen-bлаго i neiscrpno skladište bogatstva, baš kao ono Abu - Kazemovo iz zbornika »**Hiljada i jedan dan**«. Vuk je svojim moćnih duhom osetio ogromnu i svestranu važnost narodnih umotvorina a naročito pesama. Da iznese to blago na Božji dan Vuk se borio s ogromnim teškoćama. Već je bio izdao dve knjige, ali je želeo produžiti i razgranati rad. Radi toga potrebno mu je bilo dvoje: novac i pomoć u prikupljanju pesama. Za oboje se obraćao Milošu, ali nije imao većeg uspeha. Tražnja je bila visoko iznad davanja.

Prvo Vukovo pismo Milošu za pomoć ticalo se Vukovog znamenitog dela **Srpski rječnik**. Za to delo Vuk s pravom kaže: »Knjiga je ova posle istorije Raićeve prva i najvažnija od svijih knjiga Srbskih, i biće cijelome narodu Srbskom na preveliku polzu, na čest i na slavu.«¹⁾ Saopštavajući Milošu, u pismu pisanom krajem 1816 g., da će štamparski posao stati najmanje šest hiljada forinti u bankama, on ga moli da mu pošlje 300 dukata da našampa tu knjigu. Novac nije dobio, ali mu je obećano da će dobiti pedeset dukata kad delo bude gotovo, i još i novac za deset pret-

¹⁾ Vukova prepiska, knj. II, str. 554 (Beograd 1907). Svi citati su po tadašnjem pravopisu Vukovu, samo su starinska slova zamenjena slovima iz sadašnje azbuke.

platnika. Vuk nije bio time zadovoljan i molio je Dimitrija Frušića da se zauzme za njega kod Miloša. Frušić se odazvao molbi Vukovoj i pisao 14/VIII 1817 »Slavnom Oberknezu Naroda Srbskog« moleći ga da podari Vuku 300 dukata.²⁾ Ni ta molba nije pomogla. Kad je Frušić početkom februara 1818 g. bio primljen od Miloša, ponovio je molbu Vukovu za pomoć, ali sve što je mogao od Miloša dobiti bilo je obećanje da će »prvom prilikom« poslati Vuku 1500 groša.³⁾ Nema nikakvih podataka, niti se vidi iz Vukove prepiske da je taj novac poslat. Frušić u pismu Vuku (1/IV 1818) pominje mu da »ono 1500 groša nije došlo.«⁴⁾

Drugoga jula 1820 Vuk moli Miloša da mu dopusti doći u Srbiju, ali da ga i zaštititi od neprijatelja kojih će dobiti i više kad dođe Knezu. A 24 istog meseca izjavljuje da mu je želja naučiti Kneza da čita i piše a to može učiniti najdalje za mesec dana. Izveštava ga da nije dobio nijedne pare za štampanje **Srpskog rječnika**.⁴⁾ Dopušten mu je prelazak i on je proveo u Srbiji oko devet meseci. Za to vreme pisao je 14/I 1821 iz Kragujevca jedno pismo Milošu, u kome ga je molio da mu odredi penziju kako bi se mogao baviti knjigama i književnim poslovima, živeti gde

¹⁾ Vukova prepiska, knj. I, 618/9 (Beograd 1907).

²⁾ isto delo, 634.

³⁾ isto delo, 636.

⁴⁾ Vukova prepiska, knj. II, str. 741 (Beograd, 1908).

mu je volja i raditi »ne brinući se za uživanje.«¹⁾ Pored toga moli da mu Miloš »odredi desetak hiljada groša u zajam.« Ne traži celu svotu odjedared, nego samo polovinu, da štampa pesme. Kad ih našampa, poslaće Knezu sio knjiga, a tada da mu se »da makar polovina od one pole što je ostala.«²⁾ Kao garantiju za isplatu duga dopušta da se novac od knjiga prodatih u Srbiji uzima za otplatu dugovanja.

U oba ova pisma kojima se obraća za novčanu pomoć Vuk obećava Knezu da će knjigama čije izdavanje omogućiti svojim novcem Knez steći slavu. Tražeći novac za **Srpski rječnik** Vuk piše: »Ja ću ovu knjigu posvetiti vašemu slavnom' imenu koje će biti kao vijenac svima vašim' slavnim' mužestvenim' djelima: Svijet će vidjeti da se vi pored hrabrih i na daleko čuvenih djela vaših i za prosvješćenije naroda Srbskoga brinete, svi će vam' Slovenski narodi, od Petrova grada do Dubrovnika, zato blagodariti, svakoga će pravog' Srblijina (od Adrijatičeskog mora do Timoka, i od Crne Gore do Pešte i do Sent-Andrije) srce od radosti zaigrati, kad vidi **Srpski Rječnik**, Srbijancem sastavljen a troškom narodonačalnika i poglavara Srba napečatan i njegovome slavnom' imenu posvećen, blagodarno će potomstvo poslije 1000 godina s radosti i s blagodarnosti čitati i spominjati kako

¹⁾ Isto delo, 537/8.

²⁾ Isto delo, 537.

ste vi — i u kakvo ste vrijeme — platiti da se prvi **Srpski Rječnik** štampa.«¹⁾

U drugom pismu (14/I 1821), priželjkujući penziju Vuk kaže Knezu: »I onda ću sve vrijeme života mojega žrtvovati za vašu čest i slavu, radeći da se vaše ime ne samo u narodu Srpskome, nego i po svoj Evropi spominje i slavi, pa i to ne samo danas, nego dogođ je ljudi na svijetu. A samo će vam i to na slavu služiti što ćete vi prvome spisatelju naroda vašega dati penziju za nagraždenije trudova njegovi za bolju volju u napredak.«

O slavi kneževoj Vuk govori i u pismu od 30/IV 1822 g. Hteo sam, kaže Vuk — »da napišem Istoriju Srpsku naši vremena (koju sam ja još odavno počeo): pa s tim knjigama da dođem u Njemačku, pa da i našampam i vašemu imenu posvetim, i da kažem, da je to po vašoj naredbi skupljeno i napisano i našampano, pa onda u ime vaše da dam ponešto i drugim đekojim **znatnijim** spisateljima i tuđim i našim, da i oni kašto napišu i kažu o vama što lijepo i slavno (a svijet bi i onako vas valio i slavio, kako bi vi take slavne stvari učinili). I eto tako sam čeo da načinim od vas u narodu našem štogod' nalik na Velikoga Karla i na Velikoga Petra.«²⁾ Žaleći se u tom pismu na svoga glavnog neprijatelja iz okoline Kneževe, Lazu Teodorovića, koji ga je mrzeo, zavideo mu, prkosio, pakostio i starao

¹⁾ Isto delo, 535.

²⁾ Isto delo, 545.

se da ga omrazi s Knezom, dodaje: »Koliko je Laza veliki, sav da se pretvori u zlato, opet ne bi mogao isplatiti onoga dobra, koje sam ja čeo da vam učinim, pa nije dao.¹⁾

Vuk se u istom pismu nudi Knezu da mu posluži i u drugim, pa i u političkim poslovima. On je došavši u Srbiju želeo naučiti Kneza čitanju i pisanju i biti mu savetnik u poslu oko upravljanja zemljom, jer je Knez bio okružen prostim ljudima, nesposobnim da mu dadu kakav dobar savet. Ali su ti ljudi onemogućili svaki koristan rad Vukov u tom pravcu i prinudili ga da napusti Srbiju ne ispunivši nijedan od zadataka koje je bio stavio sebi u dužnost. Jedino što je uspeo da dobije od Kneza 500 groša.

U svome obimnom pismu, poslatom Knezu Milošu 12/IX 1832, o kome ćemo naročito govoriti, Vuk potseća Miloša na uslugu koju mu je mislio učiniti naučivši ga da čita i piše. Pominje mu primer Karla Velikog koji je kao kralj i oženjen naučio čitati i pisati, zatim Milenka Stojkovića i Vujicu Vulićevića koji su stariji od Miloša, pa su naučili čitati i pisati, i to Milenko u Odesi, a Vujica u Carigradu. Knez Miloš bi, po mišljenju Vukovu, naučio to i brže i lakše od njih obojice. »Kojekako ga nagovorim« kaže Vuk u komentarima toga pisma, »te počne jednu nedelju dana učiti čitati (i da je još samo jednu nedelju učio, znao bi, kako se čita), no njegovi savetnici

¹⁾ Isto delo, 547.

odvrata ga, dokazujući, da je bolje što ne zna čitati i pisati i da se sad nije vredno oko toga mučiti« — — — »A jedanput on, Miloš, za astalom, kao u šali, kaže upravo, **da je bolje vladati i upravljati po svojoj volji, nego vezati se za artiju.**«¹⁾

Po odlasku iz Srbije Vuk piše Knezu iz Beča (19/VII 1821). Moli ga za dopuštenje da mu posveti treću knjigu pesama (»makar i ni jednoga prenumeranta iz Srbije ne dobio«). Obraća mu se za pomoć u prikupljanju pesama i pominje imena ličnosti od kojih bi se, po naređenju Miloševu, mogle dobiti neke od narodnih pesama. U istom pismu pokazuje se kao provodadžija za kćer Miloševu Perku. Kao mladoženju Vuk je izabrao mlađeg brata spahije Vase Demelića iz Panjeva, blizu Temišvara. Hvali ovu porodicu i tvrdi da su pristali da zaprose Kneževu kćer...

U novembru (22) iste godine zahvaljujući Knezu na 400 for. »u ime prenumeracije za 100 knjiga pjesmarice III č. na ime vaše« Vuk ga moli za pomoć od 2—3000 groša godišnje da može »bezbrizno živiti i ovaj književni posao raditi«. Ovoga puta Vuk pretstavlja svoje očajno materijalno stanje.

»Ja sam ovde sad u takoj nevolji i sirotinji, da nemam ljeba zašto kupiti da jedem, ni ti imam čim pisma platiti, kad mi se otkuda po pošti pošalje. Što sam god imao najnužniji za moju potrebu knjiga, i aljina i košulja i

¹⁾ Isto delo, II, 653.

marama, i moji i ženski i đetinji, sve sam prodao i u zalogu dao, najposlije sam dao u zalogu i kolajnu što mi je poslata iz Rusije. Sad već nemam šta ni prodavati ni u zalogu davati, nego valja mrijeti od gladi i od zime.)

I docnije, u pismu od 14/VIII 1825 iz Beča Vuk se žali Milošu na tešku nemaštinu: »Još proljetos, prije polaska moga odavde dolje, založio sam najposlije i burmuticu, što mi je poklonila velika knjeginja Marija Pavlovna. Iz Zemuna kad sam čeo poći, morao sam od prijatelja uzajmiti 50 forinti da mogu doći do Pešte a u Pešti sam tako isto uzajmio da dođem do Beča. Ovđe sad ne imajući već šta više prodavati ni zalagati, upravo gladujem sa ženom i s troje dječel! Sad mi ništa više nije ostalo, nego da počnem **prositi**, i da me narodna i vaša sramota ne zadržava, već bi sam to i počeo, ali ću najposlije, ako me ovako ostavite, morati početi. Onda će neprijateljima vašim stati srce na mjeru, kad budu mogli govoriti: gle! to je onaj, što Miloša po svijetu slavi, i što ga jednako fali i brani! Eto sad po sebi neka sudi kakav mu je Miloš.»¹⁾

Kad nije dobio pomoć, Vuk se 17/I 1822 g. ponovo obraća Knezu. Misli da Miloš nije dobio njegovo pismo i moli ga: »česti radi i slave radi imena vašega i polze radi naroda Srpskoga da mi ispunite prošenije moje.»²⁾

¹⁾ Isto delo, II, 542.

²⁾ Isto delo, 576.

³⁾ Isto delo, 543.

Knez Miloš je bio tvrd na pari. Zaman mu Vuk sladi da će mu se ime večno slaviti po svoj Evropi, Miloš se ne maša rukom u džepove. Njemu je draži njegov novac nego obećana slava. Verovatno je da je on potcenjivao i Vukov značaj i vrednost njegovih knjiga. Nije mnogo verovao da bi se posvetom tih knjiga njegovo ime proslavilo. To pokazuje i slučaj sa prvim izdanjem Njegoševa »**Gorsko-ga vijenca**«. Ovo izdanje bilo je, kako kaže Milan Milićević, posvećeno Knezu. »Namena, upravljena Milošu, bila je najdivniji sastav koji je ikad izišao iz pera Njeguševa«. Ali kad je Njegoš naredio štampariji »da hartija bude kruta, fina, da slova budu krupna, da tekst bude opervažen i da u knjigu uđu 34 slike«, Miloš »rekne da se štampa kako je govoreno prvi put«. Vladika »odbije svaku pomoć, a namenu upravljenu Miloševu imenu podere u komade, pa svoj spev posveti **Prahu oca Srbijek**.»³⁾

I držanje Miloševo prema poznatom nemačkom književniku Jakovu Grimu pokazuje koliko je malo pažnje Miloš poklanjao književnim radnicima. Izvesno na preporuku Vukovu Grim je svoju Srpsku gramatiku (na nemačkom jeziku) posvetio Milošu. Vuk mu je poslao tu knjigu (u polovini juna 1824) i Miloš mu je odgovorio 16/VII iste godine da je knjigu primio i da će »do malo vremena« i Grimu odgovoriti. Ali nije odgovorio, iako

³⁾ Knez Miloš u pričama, str. 277—279.

ga je Vuk četiri puta molio da ne zaboravi odgovor Grimu.¹⁾ U jednom pismu Vukov ton postaje srdit. On piše: »Ako tu ko misli (po želji svojoj) da ću se samo ja črez to osramotiti, on se vara: ja ću se u tom samo u toliko osramotiti, koliko vaša sramota i na mene kao i na sve Srblje pada.«²⁾

I ako se Knez često oglašavao o Vukove molbe za pomoć, Vuk nije prestajao da mu se obraća novim molbama. Dvadesetpetoga decembra 1822 g. Vuk potseća Miloša da je »odbrojio« za štampanje njegove Istorije 500 dukata, pa ga moli da mu od te sume odvoji 1000 for. u srebru, da bi mogao štampati narodne pesme. I te novce ne traži na poklon nego na zajam. Pola godine posle prijema toga novca Vuk će poslati Knezu 500 knjiga, koje se mogu »lasno tamo rasprodati po 6 cvancika«. Vuk zaklinje Kneza njegovom »časti i slavom« da ne odbaci ovu molbu i dodaje za svoju utehu i da bi Miloša pridobio: »Da je ovo samo za moju pomoć, ja bi se već davno okanio ovoga prosjačenja i dosađivanja, nego mi je žao da vašu slavu drugi preduzima.«³⁾

Na ovo pismo stigao je dosta brzo Knežev odgovor. Desetog januara 1823 g. on mu javlja da je rešio ustupiti mu 3000 groša i upu-

¹⁾ Vukova prepiska, knj. II, str. 567, 570, 577.

²⁾ Isto delo, 570.

³⁾ Isto delo, II, 549.

ćuje ga kako će doći do toga novca. Vuk mu 14 istog meseca javlja da je novac primio i veoma mu zahvaljuje.

U oktobru 1823 godine izdao je Vuk **Narodne Srpske Pjesme**, knj. III, posvetio ih i poslao Knezu. Već 19-og i. m. dobio je oštro pismo od Miloša. Osuđuje ga zbog dve stvari: što je uneo u III knjigu neke pesme štampane već u ranijim knjigama i što je štampao u svojoj zbirci »neistino opevanje boja na Čačku pod mojim upravljenjem.«¹⁾ Ne dopušta mu da po narodu raznosi laž o njegovim delima i kaže da su se savremenici i očevidci boja na Čačku »zgnusnuli laži pjesme vaše videvši.«²⁾

Vuk se poplašio srdnje Miloševe. »U mome dodanašnjemu vijeku ja nijesam nesrećnijega i žalosnijega pisma primio od ovoga vašega«³⁾ jadikuje Vuk. Pravda se da je neke ranije štampane pesme uneo u III knjigu radi boljeg rasporeda, da bi u I knjizi bile **ženske** pesme, u II junačke **najstarije** a u III junačke **poznije**. Za pesmu **Boj na Čačku** objašnjava da **pesma nije istorija**, te se od nje ne može tražiti **istina**. Nije tu pesmu uneo iz zle volje, nego što nije imao boljih pesama o tom događaju. Moli Kneza da ga ne lišava milosti i da se smiluje i pošlje mu hiljadu forinti srebra, a Vuk će njemu poslati 300 primeraka II knji-

¹⁾ Isto delo, 551.

²⁾ Isto delo, 552.

ge pesama odmah, a 300 I knjige malo docnije. (Pismo od 9/XI 1823).

U jednom docnijem pismu (14/II iste god.) praveći aluziju na buduće proširenje Srbije Vuk veli: »Želim vam da mi do godine Tršić poklonite, samo da je moj, pa makar me i u Negotinu učinili oborknezom ili u Kladovu đumrukčibašom.«¹⁾ Moglo je izgledati da se Vuk šali kad govori o poklonu Tršića. Ali u pismu Knezu požeške nahije Vasi Popoviću (15/X 1826) Vuk kaže: »Vi znate da se ja još nadam u zdravlju Gospodarevu biti i spaija Tršićki (to jest ako bude spaija...)«²⁾ A 26/X iste godine opet piše knezu Vasi i pozdravlja kneza Miloša. »Ja se sad zacijelo nadam, da ću, u njegovu svijetlu zdravlju, u Tršiću, kao spaija, načiniti dvorek.«³⁾

Knez Miloš je saznao da Vuk namerava izdati Istoriju Karađorđeva vremena, koja je već i na nemački prevedena. Traži da Vuk odustane od štampanja i da mu pošlje i srpski original i nemački prevod. Obrazložava to traženje činjenicom da će se u toj Istoriji naći »pogdikoje dejanije« koje će se ticati njegove ličnosti. A on želi da sve što se na njega odnosi bude napisano i tačno i istinito. Obećava da će mu vratiti oba dela i da će ne samo podneti trošak oko njihovog štampanja,

¹⁾ Isto delo, 555. Mesta koja se u ovom citatu pominjū ušla su u sastav Srbije tek 1833 g.

²⁾ Vukova prepiska, knj. III, 107.

³⁾ Isto delo, 108.

nego će snabdeti Vuka i troškom oko izdržavanja. Uz obećanje ide i pretnja, ako Vuk ne pošlje pomenute rukopise. »Nadajte se savršenoj mojoj nemilosti, i gotovosti, goniti vas kod svakog vladenija gde god bi se vi nalazili«¹⁾ (Pismo 22/I 1824).

U svome odgovoru na to pismo (10/III 1824) Vuk se pravda da ne piše o Karađorđu nego o Milošu, da mu učini radost i da mu se preporuči. Šalje mu nemački prevod toga spisa, a za srpski original veli da nema prepisanog. Moli ga za hiljadu forinti u srebru i nada se da ga Knez neće upustiti: »da se, slaveći vas i narod Srpski sramotim i da mi se (vama na sramotu) svete vaši i moji neprijatelji.«²⁾

Miloš mu 4/VI iste godine šalje hiljadu forinata srebra ali mu preporučuje da pri štampanju spisa o njemu ne govori ništa o kneževom odnosu sa inostranstvom a takođe ni o predašnjem vladanju (Karađorđevog).

Posle više od godine dana (14/VIII 1825) Vuk izjavljuje želju da ode do Pariza, posedi tamo bar deset meseci i da naštampa Kneževu Istoriju na francuskom i na srpskom. Za tu svrhu potrebno mu je 3000 for. srebra. Od te svote ostavio bi ženi 500 for., drugih 500 upotrebio bi na vraćanje podužica, a 2000 ostalo bi mu da proživi u Parizu. Knez mu je umesto 3000 poslao svega 200 for. i Vuk je (u pismu od 28/XII 1826) izrazio svoju »neopisanu ra-

¹⁾ Vukova prepiska, II, 556.

²⁾ Isto delo, 558.

dost« za taj dar, dodajući: »Bog je svedok da mi je ovo dvjesta forinti milije nego da sam od kuda s druge strane dobio sto puta ovo-liko')....

U maju 1824 Vuk je bio žrtva jednog nesa-vesnog privrženika Miloševog, Mihaila Ger-mana. Vuk je bio poslao ruskom Ministarstvu spoljnih poslova svoj spis o Milošu Obreno-viću (na nemačkom), da ga pregleda i odobri za štampu ako nema u spisu ničega što bi na-škodilo ruskoj politici. Rukopis mu je vraćen s odobrenjem za štampanje. Ali je spis već bio preveden na ruski jezik i štampan s izve-šnim izmenama i dopunama na štetu tačnosti i nepristrasnosti. To je učinio German i dobio za to od kneza Miloša bogatu nagradu. Vuk se žalio i ruskom ministru i Knezu. German se najpre izgovorio da mu je rukopis poslao Miloš, pa je docnije priznao da ga je ukrao iz ministarstva, preveo i štampao. Vuk se povod-om te afere obraćao Knezu s molbom da mu on da 4000 for. srebra, pa da se izvesti rusko ministarstvo (od koga je Vuk tražio toliku svotu kao otštetu) da je Vuk namiren a da je German čovek koji »javno krade i laže« (pi- smo od 4/I 1826). Ta se stvar povlačila duže vremena. Miloš je zvao Vuka u Srbiju i poslao mu ranije pomenutih 200 for. na dar i 500 za putni trošak. A kad je Vuk došao u Srbiju, Knez je pozvao i Germana i Vuka i izmirio ih. U jednom pismu iz Beča (28/V 1827) Vuk

¹⁾ Isto delo, 582.

piše Fridrihu Adelungu (na ruskom jeziku) da je Knez priznao da je Vuk imao potpuno pra-vo i da mu je na sramotu Kneževu učinjena nepravda. Tom prilikom dao mu je hiljadu fo-rinti srebra.

Knez Miloš je još 24/IV 1824 god. zvao Vu-ka u Srbiju. To je ponovio i 18/V 1825. Na ovaj drugi poziv Vuk odgovara 28/V iste godine da i ne može i ne sme doći. Boji se neprijate-lja, a naročito Germana, slabog je zdravlja »pa da mi se tu najmanja kaka nepovoljnost dogo-di, mogao bi sam se sasvim razboljeti i umri-jeti ili poluditi¹⁾ i, najposle, jer je siromah »i jedva se od dana do dana žalosnim i krvavim ljbom ranim.«¹⁾ Ipak je 24/X 1828 godine do-šao u Srbiju.

Za ovih dvanaest godina Vuk nije pisao Milošu samo za novac. Radio je za Kneza i druge poslove, uvek sa željom da se Knez uve-ri o njegovom prijateljstvu i odanosti. Pome- nuto je već da je tražio mladoženju za Kne-ževu kćer Perku. Docnije je uzeo ulogu pro- vodadžije i za drugu Kneževu kćer, Savku. U pismu požeškom knezu Vasi Popoviću (iz Ze- muna 11/X 1830) izveštava ga da mu je trgo- vac Špirta još u Beču spominjao za Savku. Vuk daje knezu Vasi obaveštenje o četvorici braće Špirta, koji su poreklom Cincari »ali su se izrodili u Srijemu i Rumi, i zato srpski go- vore kao i ostali Srbi — — Što se tiče ima- nja i česti i poštenja oni su ovde između prvi

¹⁾ Isto delo, 572.

ljudi¹⁾). Knez bi mogao izabrati za zeta jednog od dvojice neženjenih, starijeg, Pavla ili mlađeg Dimitrija...

Vuk se brinuo i o uređenju škola i širenju pismenosti. U pismu od 30/IV 1822 on potseća Kneza da je želeo naučiti ga čitati i pisati. Predlaže da se i drugi neki knezovi nauče »na prečac« čitati i pisati a za njihove sinove i ostalu momčad da se osnuju škole u kojima bi se momčad »za dvije-tri godine mogla po Evropejski prepraviti za narodne službe«. Za manje škole da se izrade školske knjige »po najboljemu Evropejskom načinu«.

U ovom pismu Vuk napominje da Knez treba da postavi »makar najmanje što **zakona**, koliko je moguće prema današnjem stanju te zemlje da bude kolikogođ nalik na Evropejsku državu²⁾).

Knez Miloš je u aprilu 1827 poverio Vuku da ga obavesti o svemu što je potrebno za podizanje fabrike hartije i štamparije. Vuk je po tom poslu otputovao u Beč. Iz njegovog pisma Knezu vidi se da je ovaj želeo naći ortaka za fabriku i štampariju. Ali Štraus, »prvi tipograf u Beču« i vlasnik jedne fabrike hartije, nije mogao stupiti u ortakluk, nego je obećao poslati jednog majstora sa tri kalfe koji bi uz pripomoć srpskih majstora načinili fabriku. Štraus traži za taj rad 1000 dukata kao nagradu jedanput zasnagda. Vuk dalje izla-

¹⁾ Prepiska Vukova III, 142.

²⁾ Isto delo, II, 545.

že kako bi trebalo plaćati majstore i kalfe za izradu hartije i koliko bi oni imali ostati u Srbiji. Hvali Štrausa kao »vrlo poštena čoveka«. Šalje Milošu proračun za štampariju koja bi, zajedno sa slovolivnicom stala 12.820 for. srebra. Početkom marta 1829 g. Vuk se pravdao što po ranijim zahtevima kneza Miloša: da mu nađe sposobnog lekara a takođe i učitelja za francuski jezik za Kneževe sinove Milana i Mihaila nije tu stvar svršio. U svom odgovoru (8/III 1829) Vuk piše da za lekara može preporučiti samo dvojicu: Preradovića i Stejića. Ali prvi je našao mesto i ne želi da ga napušta, a Stejić se sprema u Šabac Jevremu Obrenoviću. — Za učitelja pravda se da je mislio da ne treba sad, nego tek posle jedne godine. Kaže da je teško naći dostojna učitelja i vaspitača Kneževim sinovima. Preporučuje trstanskog učitelja Vladislavljevića, ali misli da on ne bi hteo napustiti Trst, jer se odao trgovini. Za mlađeg trstanskog učitelja Popovića ne zna »bi li bio vrijedan za taj posao«. Savetuje Kneza da sinove pošlje u Beč, ili u paževski korpus u Petrograd, ako to ne bi bilo protivno njegovoj današnjoj politici.

*

Još pre dolaska Vukova izišlo je Vukovo delo: Miloš Obrenović knjaz Serbii ili Građa za srpsku istoriju našega vremena, štampano u Budimu u maju 1828 g. a posvećeno Miloševoj braći: »Visokorodnim Gospodarima Jovanu Obrenoviću, glavnome knezu najie rudnič-

ke i Jefremu Obrenoviću, glavnome knezu naije šabačke, valjevske i beogradske«. On ih naziva krilima kneza Miloša, a za svoju knjigu veli: »U njoj nema venaca, dostojni svetloga i čestitoga brata vašega, nego je samo cveće, od koga će mu blagodarno potomstvo takove vence plesti moćić«.

Kad je Vuk poslao Kopitaru oglas o ovom delu, Kopitar mu, (u pismu 14/II p. r. 1828) savetuje da ga ne štampa da mu se ne bi prebacilo da je Söldling (najamnik, plaćenik).¹⁾ Vuk mu zahvaljuje i uverava ga da će gledati da ne laže, a istinu će prećutati, ako se gde ne bi mogla kazati.

Vuk je u toj knjizi i hvalio Miloša i prećutivao ili nepotpuno i netačno prikazivao njegove postupke. Evo kako na jednom mestu govori laskavo o Knezu.

»Miloš je za vremena vojvodovanja svoga bio u redu najslavniji Srpski vojvoda: u junaštvu nije ustupao Veljku ni Čupiću, a od obojice se, kao i od mnogi drugi, tim razlikovao, što nije bio ajtadžija (koji bečare i ajduke kupi oko sebe, a kućevne ljude prezire), nego kućevan čovek, kao i ostali ljudi, kojima je vladao i upravljao. On nije gledao, da ljude straom natera, da ga paze i slušaju, nego je to tražio lepim rečima i pametnim i pravednim vladanjem i upravljanjem. I za to su ga svi njegovi vojnici i ostali ljudi pazili

¹⁾ Vukova prepiska, I, 301.

kao brata, a slušali i poštovali kao sinovi mudra oca!».

Ovoga puta Vuk je ispravio narodnu pesmu »Boj na Čačku« za koju je bio oštro ukoren, gotovo izgrđen. Miloš je dobio potpuno zadovoljenje, jer je njegovo pregaoštvo i junaštvo dovoljno istaknuto. Još je bolje prošao kad je reč o boju kod Požarevca. Tu je prikazan ne samo kao veliki junak, nego i kao veoma priseban i odlučan komandant. U opisu gonjenja Turaka, posle boja na Čačku, Vuk obeležava Miloša kao vrlo duševnog čoveka, koga i zarobljene Turkinje dižu u zvezde i iznose kao primer viteštva...

U vremenu od 1816 do izlaska Vukove knjige desili su se svi sukobi Miloševi sa njegovim protivnicima i završile sve bune sem Miletine i Vučićeve: Mnogi su ljudi platili glavom svoj otpor Milošu, a neki su bili izloženi varvarskoj kazni otsecanja ruku i vrhova jezika. Petar Moler je najpre pretučen u Skupštini, a posle udavljen u Beogradskom gradu a vladika Melentije Nikšić ubijen je u svom konaku (1816). Naredne godine podigli su bunu Pavle Cukić, Sima Marković i Dragić Gorunović, ali je ona ugušena pa su poslednja dvojica predata beogradskom veziru i posećena po njegovoj naredbi. A Cukića nije mogao osuditi na smrt zbog naredbe beogradskog paše da mu se hajduci živi predaju. Cu-

¹⁾ Skupljeni istoriski i etnografski spisi Vuka St. Karadžića, knj. I, str. 134 (Beograd 1898).

kića su sprovodili vezana u Beograd, pa su ga u putu ubili a izneli glas da je pao s konja i slomio vrat. Te godine poginuo je i pop Sava iz jagodinske nahije koga je mržnja kneza Miloša oterala u hajduke. Karađorđe je iste godine prešao u Srbiju, ali su ga po naredbi kneza Miloša ljudi Vujice Vulićevića ubili na spavanju. Godine 1821 Stevan Dobrnjac i Marko Abdula podigli su bunu protiv Miloša. Buna je savladana, i Abdula i Dobrnjac molili su za milost. Miloš je odgovorio da im neće ništa zlo učiniti, ali da će biti predati sudu knezova. Uplašeni od smrtno kazne, koju bi im, izvesno, izrekao taj sud, pokušali su da pobjegnu iz Srbije. Dobrnjac je uspeo da dođe u Leskovac a Abdulu su uhvatili. Posle se i Dobrnjac vratio u Srbiju, jer im je obojici oprašteno. Ali je 1823 god. Abdula mučki ubijen po naredbi Miloševoj, a Dobrnjac pobjegne, bojeći se da i njega ne ubiju iz zasede. Knez je naredio da se imanje braće Dobrnjaca popali i sa zemljom spravni: i kuća i vodenica i vinograd i voćnjak i uopšte sve što se nalazi u nepokretnim dobrima. »A što bi se zastalo dvižimoga dobra, kako ti novac, stoka, žito i drugi usevi itd., ono prevezite sve k sebi, ženu pak njegovu, i decu i brata mu, sve bez zakasnenija u Cesariju prebacite, neka i oni za njim idu, tako da Dobrnjcu rečenomu ni korena ovde ne ostaje«¹⁾ naređuje Miloš svo-

¹⁾ Dr. Mih. Gavrilović, Miloš Obrenović, knj. II, str. 516 (Beograd 1909).

me bratu Jovanu. — Iste godine kad i Abdula ubijen je i Mladen Milovanović, ministar vojni i predsednik Državnog saveta pod Karađorđem.

Vuk je ove događaje pretstavio i nepotpuno i netačno, da ne kažemo neverno. Nije se dokazalo da je Moler govorio Ali-paši i pisao u Carigrad da bi se od Srba moglo pokupiti oružje samo kad bi Miloš hteo. Naprotiv, utvrđeno je da je ta optužba bila lažna, da bi se protiv Molera izazvalo negodovanje u narodu. Vuk je dobro znao da je Miloš sposoban poslužiti se takvim podmetanjem. On sam u svojoj knjizi o Milošu navodi sličan slučaj. Kad je, u sporazumu s Molerom, Pavle Cukić ubio Miloševog prijatelja, kneza Petra iz Tvrdojevaca, i kad su Miloševi privrženici hteli doći glave Cukiću i Moleru, Miloš je morao naći sredstva da to spreči. On se bojavao da bi krvava borba među starešinama mogla biti od koristi Turcima. I zato kaže narodu da je knez Petar bio turski uvoda i da je on naredio da se ubije. Time se stižalo razdraženje naroda (str. 151).

Vuk tvrdi da su narodne starešine tražile od beogradskog paše da se Moler pogubi. To je tačno, ali nepotpuno. Nije kazano da je to energično traženje (»Ja mi, ja on«, rekli su knezovi) došlo na zahtev i potsticanje Miloševog. Paša se nije mogao protiviti tome traženju i Moler je udavljen zajedno sa starim ratnikom, kapetanom Radićem Petrovićem, koji je sudelovao i u buni Kuće Petrovića i u us-

tanku Karađorđevom. I on je udavljen po zahtevu Miloševu. Bilo mu je tada oko 60 godina. Za ubistvo vladike Nikšića Vuk netačno tvrdi da su ga ubili nekakvi hajduci (str. 170). Vuk je vrlo dobro znao da je Miloš spremio ubistvo vladike Nikšića. To je palo u deo Marku Štitarcu, koji je imao sačekati vladiku u zasedi, kad se vraćao u Šabac. Tada bi se razglasilo da su vladiku ubili hajduci. Ali taj plan je propao, jer se Štitarac zadržao pijančevići u jednoj mehani, te je vladika stigao u Šabac. Štitarac je pojurio za njim, upao u njegov konak i ubio i vladiku i dva dečaka koji su se tu zatekli. I o Abdulinoj smrti Vuk veli da ga je »neko« ubio, a mogao je znati da je i to učinjeno po naredbi Miloševoj. Karađorđevu tragičnu pogibiju Vuk nije mogao prećutati. Ali on se zadovoljio da kaže, govoreći o tom delu, koje je izvršeno po zapovesti Miloševoj, samo ovoliko: »Ovde se može spomenuti i Karađorđijin povratak u Srbiju (u mesecu juliju 1817 godine) i smrt mu.«¹⁾

I ako nije u vreme pisanja o Milošu živio u Srbiji, Vuk je lako mogao biti obavešten o svima ovim događajima. Poznate su mu bile i druge bune: Đurića i Ratkovića (1824), Miloja đaka (1825), i Čarapićeva (1826). Znao je i kako su nesrećno prošli i vođe i glavniji učesnici tih buna: ili su pobijeni pri ugušenju bune ili ubijeni ili osakaćeni. Znao je, izvesno, i sa čega su dolazili ti pokreti. Miloševom

¹⁾ Skuplj. istor. i etn. spisi V. St. Karadžića, 185.

vladavinom i radom njegove bliske okoline nisu bili zadovoljni ni narod ni izvesne starešine koje su živеле u narodu. Sve ono što je Vuk docnije prebacivao Milošu postojalo je i u doba kad ga je hvalio i kad je istoriske događaje toga vremena saopštavao nepotpuno i netačno, ili ih prećutkivao ili umeo nešto prekliziti preko njih. Nije mu se htelo da na Miloša padne senka i da se otkriju loše strane njegove uprave i rđave osobine njegova karaktera. Vuk je štedeo Miloša, ali mu Miloš nije vraćao istom merom. Ni u njihovim odnosima nije se srelo dobročinstvo sa zahvalnošću, kao ni u onoj Turgenjevljevoj pričici iz »Senilia«...

II

Po ponovjenom pozivu Miloševu Vuk je došao u Srbiju 24/X 1828. Ako igde, ovde se obistinila narodna izreka: »jedno misli kamila a drugo kamilar.« Dolazeći u Srbiju Vuk je želeo da produži rad na skupljanju pesama a Knez mu je naredio da prevodi kriminalne zakone i dao mu kao pomagača jednog pisara. »Ovaj je posao za mene bio prava robija (Zwangsarbeit) i zato sam svakojako tražio, da ga se izbavim« piše Vuk Kopitaru (28/XII p. r. 1829 g. iz Zemuna). I ne svršivši ovaj posao dobije dopuštenje da ode kući i prepisuje svoj **Novi zavet**, pa na proleće da dođe u Kragujevac, ali prethodno da dovede i porodicu u Zemun, da ga Knez **»lakše može pomagati sa svačim** (s drvima, sa svinjama, s brašnom itd.).«¹⁾ Kad se 30/V 1829 vratio u Beograd i oko polovine juna stigao u Kragujevac, sem što je njegov pisar dovršio (»kako je znao«) prevod kriminalnih zakona, nije više ništa urađeno. »Građanske zakone i njihov

¹⁾ Vukova prepiska I, 352—357. Svi citati o ovom zakonodavnom radu iz toga su pisma.

Gerichtsordnung poslali u Šabac nekome **Grčkom** učitelju, te je preveo tako, da se ništa ne razumije, a na mnogim mjestima crkao bi čovjek od smija čitajući njegov prevod (jer Grk niti je upravo znao Srpski ni Njemački).« Vuku su opet »natovarivali kriminalni Gerichtsordnung« da ga prevodi s jednim pisarem, i od toga se nikakvim izgovorom nije mogao osloboditi. Bila je sastavljena **zakonodatelna komisija** čiji su članovi bili: knez Vasa, knez Pavle Radomirović, prota Nenadović, knez Đoka Protić, Vuk i Aleksa Popovski kao pisar ili sekretar komisije. »Meni se« veli Vuk, »osobito naloži štil i jezik«. Zanimljivo je čitati kako Vuk opisuje rad u komisiji. Prosti knezovi tražili su »da se u društvu samo čita, i da se izbira šta će se uzeti a šta neće, a što se tiče štila i jezika, o tome da se mi poslije sami dogovaramo i prepiremo i da radimo kako nam drago.« Tad je posao svršen za dve-tri nedelje i ostalo je da to Vuk s pisarom stilizira i prepíše načisto. Ali je pisar imao posla kod kneza Miloša te nije mogao svršiti posao. »I tako se zakoni gotovo kao zabace.« Kad je Vuk hteo da pođe po narodu radi pesama i srbulja nisu mu dopustili, nego su ga još prekoreli »što volim gledati svoje besposlice nego njihov posao za koji sam pozvan.« Pozove se opet komisija ali mesto kneza Vase i Radomirovića dođe za člana Laza Teodorović. Komisija se premesti u Veliki sud da bi mirnije radila svoj posao. Tu za Vuka nastanu nevolje o kojima u istom pi-

smu obaveštava Kopitara. Dali su mu jednu sobicu »koja nije mnogo šira od vrata.« Hrana je bila svuda za zdrava čoveka, a Vuk je bio bolešljiv. Hranio se s drugim članovima i bio je prinuđen jesti »šta oni oće, kad oni oće, i đe oni oće.« Tražio je da se komisiji odredi drugo mesto za rad, ali se to odlagalo od danas do sutra. Vuk se razboleo od groznice. On preko kneza Vase zamoli Miloša da mu pošlje doktora Stejića, a ako to ne može, neka mu dopusti otići radi lečenja u kontumac u Zemun. Vuk je kazao za to svoje pismo da je »za onamo strašno i grubo« ali da ga je »bolest i očajanje načeralo« da ga napiše. Lekar mu se nije mogao poslati, jer i sam Knez nije najzdraviji, ali mu je odobreno da ide u Zemun, dato mu je 300 groša, i rečeno mu da dođe kad ga pozovu.

Pred polazak poslali su mu pasoš i jedno pismo koje je u ime Sime Paštrmca pisao Cvetko Rajović a sastavljala ga cela Kneževa kancelarija. U pismu Kopitaru Vuk kaže da ga u pasošu nazivaju »Ruskim donkišotom i penzionerom« a u neštampanoj **Građi za istoriju našega vremena** piše da u pasošu ima kako su mu usta i zubi »kao užički opanci.« Međutim u konceptu ovoga pasoša, koji je Milan Milićević našao u Kneževoj kancelariji, za Vuka se kaže da je u mladosti bio kozar, da su mu usta »kao čarapin početak« a nos kao »modri patlidžan.« Onda dolazi jedna ironična rečenica: »Osobiti znakova: nema, ali kad bi se čovek ostrag do-

bro zagledao u njega, rekao bi da je u jednu nogu prirom.«¹⁾ Pri završetku pasoša naslikana je jedna skaradna slika.

Pismo Paštrmčevo još je uvredljivije. Pred drugih neslanih dosetaka šalju Vuka da mesto nekog **Adžuvana** ode u Beograd paši da obrije brkove i da sagne i onu drugu nogu, pa će imati dosta novaca i moći skupljati pesme.²⁾

Ton kojim Vuk saopštava sve to Kopitaru nije ni ljutić akamoli gnevan. Ne vraća sastavljačima pisma žao za sramotu, ne vidi se čak ni da se mnogo rasrdio. A mogao je pišući Kopitaru dati srcu na volju, da olakša sebi. Mogao je biti pouzdan da pismo neće izići na javnost. Međutim, on nije bio probirač u rečima, kad je trebalo boriti se s protivnicima. Ima u njega i masnih pričica i raspusnih poslovice. A nije bio s raskida da baci i po koju jaču uvredu i oštriju pogrdu. Čine se može tumačiti relativno miran ton u pismu upućenom Kopitaru? Ima samo jedno tumačenje: Vuku te i takve pošalice nisu, verovatno, izgledale ni »cinične« ni »delirijum prostačkog bezobrazluka«, kako su to okarakterisali neki docniji Vukovi biografi. Za doba Vukova nije se skomračilo sa raskala-

¹⁾ M. Đ. Milićević, Knez Miloš u pričama, str. 268 (Beograd 1891).

²⁾ Vukova prepiska, I, 355. U pismu Paštrmčevom (V, 419) nema ovoga imena *Adžuvan*, nego stoji *Tahidžija*, što verovatno znači procenitelj (*tamindžija*).

šnim i zapaprenim pričama ne samo među Kneževim dvorodršcima, nego ni u prostom narodu. A i danas onake šale, kakva je ona o slanju Vuka paši, prave često i učeni i neučeni prijatelji jedan s drugim. Nije neverovatno da se i Vuk u intimnom društvu mogao masno šaliti na račun nekoga poznanika. I kad sastavljači pisma na završetku vele da žale što se i Vuk nije tu desio, da i on što do-
metne, to ne mora biti surova ironija, nego, verovatno aluzija na kakav raniji njegov postupak. Vukova neštampana zbirka sablažnjivih narodnih priča pokazuje da nije bio ni stidljiv ni sramežljiv. I zato se može razumeti da se nije mnogo ogorčio. To se vidi i iz njegovih reči Kopitaru: »I preko svega toga, samo da sam imao kvartir, opet bi sam ostao, jer me je groznica (poslije 14 dana) bila malo popustila.«¹⁾ To isto ponavlja i u pismu Knezu Vasi: »da sam iole imao kvartir prema stanju moga zdravlja, baš uz prkos onome Amidžinom pismu i pasošu bio bi sam ostao u Kragujevcu.«²⁾

Vuk je znao da je u sastavljanju pisma i knez Miloš imao udela, ali mu je i to bilo poznato isto da su takve neslane šale pravljene i sa drugim ličnostima i da je to postalo kao neki običaj u Miloševoj okolini. Kad odgovara Paširmcu na to pismo on na rođaku i ne pokazuje nimalo ljutine ni srditosti. Samo u ironiji

¹⁾ Isto delo, 355.

²⁾ Vukova prepiska, IV, 156.

kaže da je Paširmčevo pismo »vrlo slavno« jer ga je pisala cela Kneževa kancelarija, a on je svoje pismo Knezu Vasi pisao »u groznici i u ipokondriji gledajući smrt pred očima.«¹⁾

Vuk je otišao iz Srbije 12/X 1829 g. vratio se po pozivu Miloševu 30/XII iste god. u Beograd a 2/I 1830 stigao je u Kragujevac. Njegov je položaj već bio uređen postavljanjem za člana Opštenarodnog suda. Sem plate od 4200 groša imao je besplatan stan i hranu. Porodicu nije dovodio u Srbiju. Na proleće sastavljena je komisija za izradu zakona kojoj je Vuk bio predsednik. Izrada zakonâ bila je dovršena do početka jeseni, ali zakoni nisu uvođeni u život. Pošto je svršio svoj zakonodavni posao, Vuk je prelazio u Zemun da obiđe porodicu, ali se tamo nije dugo bavio. Krajem marta 1831 postavljen je za predsednika beogradskog suda. Na tom položaju malo se zadržao. Nije mu godio život u Beogradu. Knez se s njime pokašto grubo šalio,²⁾ s ljudima iz Kneževe okoline dolazio

¹⁾ Isto delo, V, 420.

²⁾ Kad se o jeseni 1830 g. na Skupštini govorilo i o odobrenju Vukovog preвода *Novog zaveta* mnogi su se po želji Kneza Miloša izjasnili protiv toga predloga. Tom prilikom sastavljena su (4/XI) »Mnjenja najkniževniji ljudi u Srbiji o Evangeliju Srpskom koje G-n Vuk St. izdati namerava«. »Tu se veli da se Vuk obratio potpisanim da mu posvedoče da je njegov prevod tačan i čistim srpskim jezikom napisan«, ali mu oni »kao prosti i nenaučeni ljudi ne mogu dati taku svedodžbu«. Potpisnika je bilo i iz svešteničkih i iz građanskih krugova a među ostalima i ar-

je u sukob, zdravlje mu nije bilo dobro, a onemogućen mu je bio i književni rad. Od početka 1829 pa do kraja 1831 bibliografija Vukovih radova ne obeležava nijedan njegov rad, ma da je od 1813—1829 svake godine (sem 1822) izlazio poviše njegovih rasprava i polemika.¹⁾ Pored toga nije bio zadovoljan Miloševom samovoljnom upravom. Želeo je napustiti Srbiju, ali mu se to nije dopuštalo. Najposle odobreno mu je da ode na odsustvo i on je već 26/VIII 1831 bio u zemunskom kontumacu a 16/IX u Zemunu. Kako se nije hteo vraćati u Srbiju, prestalo mu je i pravo na predsedničku platu. Ali Vuk nije hteo odmah otkazati povratak, nego se pravda bo-

himandrit Melentije Pavlović, Stojan Simić, Davidović pa i Knez Vasa Popović, koji se zbog toga pravdao u jednom pismu Vuku. Ali sem toga, po naredbi Miloševoj napisano je još jedno pismo kojim se odbija Vukov prevod. U pismu ima i ovaj pasus: »Znajući mi doleoznačeni, da je Vuk Čertu, arambašu Jadranskog, kao prvog učitelja svoga imao, a da se je i kod Mladena Milovanovića i Ajduk-Veljka, ravno arambaše učio, znati možemo kakve nauke i Vuk imati može. A neka i drugi učeni ljudi sude, pri onakvim učiteljima, kakve je Vuk imao, možel se čemu dobru i poleznu naučiti! Neka pogleda i na njegovu skvernu figuru: noge rome, ruke sakate, usta kao ženska čarapa, usta koja nisu srpskog kroja, niti srpske proiznosu reči, možel se dakle čovek nadati, da će mu što iz glave izići, što čuruk biti neće« (Ljub. Stojanović, Život i rad Vuka St. Karadžića, str. 340, Beograd, 1924).

¹⁾ Isto delo. Bibliografija Vukovih radova, str. 758—774.

lešću i traži preko kneza Vase (27/IX) produženje odsustva do Mitrova dne, a takođe i platu za tri meseca.¹⁾ Knez Vasa mu odgovara (20/X) da bi najbolje bilo da 1/XI dođe u Beograd na svoju dužnost, a ako bude lepo vreme da ode Knezu u Kragujevac, i da se neposredno njemu obrati za platu. Vuk mu piše (31/X) da mu bolest ne dopušta povratak. »Za mene će biti mnogo veća milost, da mi dadu na godinu sto dukata penzije, nego iljadu dukata plate za najlakšu i najslavniju službu, i to samo zbog stanja zdravlja moga, a da je Bog dao, da sam zdrav, ja bih za čest primio, da sam momak kod Njiove Svetlosti, akamoli ovaki činovnik.«²⁾ Razume se da je to samo izgovor što se ne vraća na dužnost, jer je njegovo zdravlje jedan od najmanje važnih razloga za odlazak iz Srbije.

Baveći se u Zemunu Vuk 10/XI 1831 moli Kneza da mu pošlje koji hvat drva i koje podebelo svinjče a 30/I 1832 zahvaljujući mu na »previsokoj milosti i premilosnoj blagonaklonosti« izjavljuje nadu da ga Knez neće ostaviti »u ovakome žalosnome stanju«.³⁾ U daljim pismima (16/II i 6/IV iste god.) zahvaljuje za poslatih mu sto i pedeset for. srebra.

Kad se 28/VI 1831 g. bavio u Beogradu moli kneza Vasu Popovića da mu izradi penziju, a ako to ne može, da ga naimenuju srp-

¹⁾ Vukova prepiska, IV, 164.

²⁾ Isto delo, 168.

³⁾ Vukova prepiska, II, 621.

skim istorijografom ili makar kako drukčije, samo da ima **platu** a da nije vezan za posvednevnu službu.¹⁾

U mesecu junu 1832 god. pošto je već bio napisao svoje opširno a oštro pismo Milošu u kome kritikuje njegovu vladavinu, ali pre nego što ga je poslao Vuk se žali Knezu kako ga neprijatelji opadaju kod njega da po kafanama i na drugim javnim mestima govori rđave reči o njemu. On uverava Kneza da se trudi opravdati ga **koliko je god moguće**. »Ta ja da mogu načinio bi da od Vaše svetlosti nema slavnijega čoveka« uverava Vuk Miloša. I dodaje u pismu kako je čuo da Knez »sila koješta« protiv njega govori i radi. — Na to Vukovo pismo od 26/VI Knez mu odgovara 13/VII iste god.: da niti je od koga čuo da je Vuk što za njim i protiv njega govorio, niti bi verovao i da je što čuo, jer mu je poznata Vukova privrženost k njemu i njegova ljubav prema Otadžbini.

Knez je pokušavao da Vuka ponovo dobavi, a Vuk je češće molio Kneza za penziju. Ljub. Stojanović u svome već pominjanom opsežnom i značajnom delu o Vuku traži razloga zašto je Miloš doveo Vuka u Srbiju i hteo ga tu i zadržati. Zakonodavni rad bio je samo izgovor, jer Knezu nije bilo nimalo stalo do zakona. Za sud mu nije bio neophodan, jer je imao drugih ljudi na raspoloženju. Stojanović navodi da je pravi razlog dovođenju Vu-

¹⁾ Vukova prepiska, IV, 155.

ka u Srbiju želja Kneževa da spreči Vuka u pisanju o Karađorđu i njegovim delima. To je bilo bolno mesto Miloševo, i on nije mogao dopustiti da se slavi i neko drugi sem njega.

Vuku je bila potrebna penzija, i starao se da je dobije. Počeo je moliti za nju početkom 1821 g., pa je produžio raditi na tome preko svojih prijatelja, a naročito preko kneza Vase. Ali je tek posle četrnaest godina, 23/II 1835 godine dobio godišnju penziju od 150 talira. Međutim, od odlaska Vukova iz Srbije pa do dobivanja penzije desila su se dva značajna događaja: oštar sukob Vukov s Knezom (1832) i Miletina buna (1835).

*

Baveći se u Srbiji Vuk je imao mogućnosti da upozna sve nedostatke i loše strane Miloševe uprave. I napisao mu je 12/IV 1832 g. jedno vrlo obimno pismo, u kome je izražena nepoštedna kritika Miloševe vladavine i predviđena opasnost koju takva vladavina može doneti i Knezu i narodu. To pismo je Vuk poslao Milošu tek 13/VIII iste god. s jednim kratkim propratnim pismom. U tom kraćem pismu objašnjava zašto nije ranije poslao ono glavno. Bojao se da ne izgubi dotadašnju kneževu »milostivu blagonaklonost«. I produžuje:

»Sad pak čujući s različnih strana, da je opšta buna protiv Vaše Svetlosti sa svim gotova, samo što se nije počela, usuđujem se poslati vam ga, misleći, da vam ničim

bolje ne mogu zasvedočiti moju dojakošnju privrženost i blagodarnost za milosti, koje ste mi pokazivali. Budite tvrdo uvereni, da u celome ovom pismu nema ni jedne tačke, koju sam ja izmislio, a tamo da se po svemu narodu ne misli i ne govori. Koga god očima vidite (samo ako je sposoban za mišljenje), znajte da su mu te misli u srcu, i koga biste god zapitali, pa bi vam što protiv tome kazao, znajte, da vas, od straha, ili iz kakvog drugoga uzroka, vara. Pa i to prijatelji i privrženici Vaše Svetlosti samo tako misle i između sebe (gde smeju), govore, a ostali dodaju još hiljadu kojekakvih crnjih i gorih stvari.«¹⁾

U velikom pismu raspravlja se o nekoliko važnih predmeta. Ono je uglavnom posvećeno: a) političkom uređenju zemlje i zavođenju ustavnosti i zakonitosti, b) poboljšanju činovničkog položaja i obezbeđenju činovnika, c) regulisanju izvesnih ekonomskih pitanja: ukidanju kuluka i odricanju Kneževu od trgovine, d) ustanovljenju škola i širenju prosvete i e) slobodi reči i kritikovanja državne uprave.

Vukovo pismo počinje tačnim tvrdjenjem da »svaki čovek želi znati šta drugi ljudi o njemu sude, misle i govore; vladaocima i upraviteljima naroda to je osobito potrebno,

¹⁾ Ljub. Stojanović, Vuk Karadžić o unutrašnjoj politici kneza Miloša (Vukovo pismo od 12 apr. 1832 g.), str. 7 (Beograd, 1823).

zato nebrojeno blago troše, da bi to doznali.«²⁾ Potseća Kneza da je direktoru beogradske policije naređeno da mu javlja one ljude, za koje bi doznao da su nezadovoljni sa njegovim vladanjem. U komentaru toga pisma Vuk je dodao da je naređeno takve ljude odmah zatvarati i slati u Kragujevac. I nastavlja:

»Istina je ono, što su naši stari kazali, da niko ne može celom svetu kolača namesiti, ali s današnjim vladanjem Vaše Svetlosti, gotovo bi se u skupu moglo reći, da **niko** tamo nije zadovoljan, kad bi se to pak stalo dalje razgranjavati i razdeljivati, onda bi se našlo, da su najnezadovoljniji oni činovnici, koji su najbliže i najčešće oko Vaše Svetlosti, a najzadovoljniji oni ljudi, koje Vaša Svetlost ne poznajete nikako.

Svi uzroci ovoga nezadovoljstva gotovo bi se mogli u dva glavna reda razdeliti. Ili su ljudi nezadovoljni zato, što ne samo što ne mogu prema svome mogućstvu po svojoj volji živeti, nego što niko nije siguran ni sa svojim životom, ni s poštenjem (čašću), niti je gospodar od svoga bogodanoga i s pravdom i s trudom stečenoga imanja, ili zato, što se za opštu korist ne stara i ne radi onako, kao što bi (po njihovom mnjenju) trebalo i moguće bilo.«³⁾

Kad se Knez srdio što će u Carigradu da se stavi u ferman, da u Srbiji mora biti senat,

³⁾ Isto delo, 9—10.

Stojan Simić mu je u Požarevcu kazao: »Nemojte se srditi, makar se šta u ferman metnulo, dok ste vi živi, drukčije neće biti, nego ovako kako je danas.«³⁾

Da bi dokazao Kneževu sujetu i slavoljublje Vuk mu piše:

»Kad ste se Vaša Svetlost u Kragujevcu, 1830 godine spremali u Jagodinu na komesiju protiv kneza Milete Radojkovića, jedan od znatnih sadašnjih činovnika Vaše Svetlosti pristupi k meni za leđima vašim pod hladnikom, pa mi rekne: »Znaš li, zašto se to čini?« A kad mu ja odgovorim, da ne znam, onda on nastavi: »To se čini samo zato, da bi se Miletine zasluge umalile i pocrnile, jer Gospodar hoće, da niko u Srbiji nema zasluga, ni časti, ni poštenja osim njega.«³⁾ U komentaru pisma Vuk jednom činjenicom potvrđuje to mišljenje. Da bi omalovažio Miletu, Knez »u leto 1830 godine podgovori Jagodinca, da se tuže na Miletu, koji je i u Jagodini imao lepu kuću, i otišavši sam sobom u Jagodinu na komesiju, ne samo što preko svojih sekretara pogradi ljudma svojevoljno tužbe na Miletu (koji je **morao** ostati u Kragujevcu), nego i na neke žene i devojke, za koje se govorilo, da s Miletom u ljubavi žive, a iste žene i devojke nauči, kako će se pred njim i pred komesijom odgovarati, bacajući krivicu na Miletu, kao da ih je on naučio svemu ono-

³⁾ Isto delo, 11—12.

me, zašto se ljudi na njih tuže! Od cele su se ove sprdnje vodili protokoli i pisali ispitati, kao od najvažnijega kakva posla, a kad se to sve donese u Kragujevac na presudu, i Mileta već pomisli, da je propao na sasvim, onda mu Miloš objavi svoje **velikodušije**, da mu sve oprašta, **samo da se iseli iz Jagodine** (gde je osim kuće i dućana imao i lepe **njive i livade**, na koje je Miloš bio najviše oči okomio.«⁴⁾

Nastavljujući da govori o vladavini Miloševoj, Vuk veli:

»Ovde se govori jamačno po tužbama Beogradskih trgovaca, da Beograđanima našega zakona nije bio veći zulum ni pod kakom vladom Turskom, nego što je u današnje vreme i da su za prošavše dve godine na dva konaka Vaše Svetlosti dali dvadeset i dve hiljade groša samoga kuluka. Tako su se tamošnji marveni trgovci, a osobito svinjari, tužili, i sad se tuže, po skelama, da ste Vaša Svetlost sa svojim ortacima celom ovom trgovinom zavladao, a njih sve da ste upropastili i t. d.

Opet na kratko da kažem, s vladanjem Vaše Svetlosti **niko** tamo nije zadovoljan, ama baš **niko**, osim vaša dva sina, a i oni da su malo stariji, može biti da bi bili nezadovoljni, kao makar ko drugi, i što se god ko čini zadovoljniji, i češće više: »Da

⁴⁾ Isto delo, 12

Bog živi Gospodara! U zdravlju vašemu, Gospodarul (dobro nam je)«, on je nezadovoljniji, pa se samo pretvara, da bi nezadovoljstvo svoje pokrio. Ali opet ne treba misliti, da su svi oni, koji su nezadovoljni s vladanjem Vaše Svetlosti, **neprijatelji** vaši. Vaša Svetlost dobro znate, da od vaše supruge niko nije nezadovoljniji s vama i s vašim vladanjem, ali opet vi od nje nemate boljega prijatelja u Srbiji, vaš brat Jefrem ne znam je li s vladanjem Vaše Svetlosti što zadovoljniji nego ikakav drugi činovnik, ali bi on sutra za vas poginuo, a tako bi se isto moglo kazati i za mnoge od činovnika. A i osim toga ja mislim, da bi se, po pravdi i po običnom ljudskom razumu sudeći, slabo kome moglo primiti za zlo što je nezadovoljan, jer, da vam upravo kažem, vladanje je Crnoga Đorđija za činovnike i za sve znatnije ljude bilo mnogo bolje od vašega, pa ste se i vi sami protiv njega bunili, i danas da ste vi na mestu makar koga činovnika tu, ako ne biste bili više nezadovoljni nego što je on, zaista ne biste manje. A svi vaši činovnici i područnici imaju srce, razum, želju, volju i sve ostale strasti i duševna svojstva, kao god i vi, jer su oni isti onaki ljudi, kao i vi što ste.⁵⁾

Pošto je oštro ali pravično okarakterisao Miloševo držanje, Vuk mu daje korisne savete za upravljanje zemljom:

⁵⁾ Isto delo, 13—16.

»Najpre ću da kažem, kao za pravilo, po kome će mi se o svemu ostalom suditi moći, da je svakoga vladaoca prava korist samo ono, što je korisno i za njegov narod; a što je god njegovome narodu na štetu, ono ni njemu ne može biti nikako na pravu korist. Ovoga pravila držeći se ja mislim:

1. — Valjalo bi dati narodu pravicu, ili, kao što se danas u Evropi obično govori, konstituciju. Ja ovde ne mislim konstituciju Francusku, ili Anglijsku, ili novu Grčku; nego, od prilike, da se odredi način praviteljstva i praviteljstvo da se postavi (po onome fermanu ili hatišerifu, jer ko vam god kaže ili odobrava, da drugojačije biti može, onaj vas vara i na zlo navraća, da se svakom čoveku osigura život, imanje i čast, da svak svoj posao, koji nikome nije na štetu može raditi po svojoj volji, i po svojoj volji živeti; da svaki čovek zna šta mu valja činiti, da se ne boji niti vas niti ikoga drugoga; da niko nikoga ne može na silu naterati da ga služi. — — — — —

Ovu pravicu i zakone ne treba narodu samo obreći, nego valja na velikoj skupštini objaviti i zakleti se, da će se tako držati, i utvrditi, da je onaj svaki, bio ko mu drago, koji bi to pogazio i prestupio, neprijatelj naroda i otačastva, i da će mu se kao takvom suditi. I što se tako postavi i utvrdi, ono valja kao najveća svetinja da se drži i čuva. I da bi svi ljudi mogli lakše

tu sreću poznati i vama za nju zahvaljujući po njoj se vladati, valjalo bi to sve našampati, i svakome selu po jedan egzemplar poslati, a i osim toga u svakoj nahiji dati na prodaju, da svaki čovek koji želi može kupiti za malu cenu.«⁶⁾

U komentaru pisma Vuk objašnjava zašto traži objavljivanje zakona na Velikoj skupštini i zakletvu Kneževu. On kaže za Miloša:

»On je toliko puta na skupštinama **javno obricao**, da će se izdati **zakoni**, i drugo kaže da će se popraviti i urediti — pa ništa! Na skupštini u početku 1830 godine ja sam svojim ušima slušao, kad je kazao narodu: »Izberite između sebe ljude, koji će ostati kod mene, da se gledaju narodni poslovi« (kao doja senat da se sastavi, ili neka osoba bita skupština kod njega jednako da ostanu). I zaista ostane nekoliko ljudi (istina sve oni, koje je on hteo), no pošto dva-tri dana prozuje besposleni, otpusti ih, te otidu svaki svojoj kući, a on i narodni poslovi ostanu, kao i pre što je bilo.«⁷⁾

»Istina je da je često govorio da su zakoni nužni u zemlji, ali mu je opet kašto izletela reč, da je bolje vladati i upravljati bez zakona, jer veli ovako se čovek veže za artilju, pa ne može da čini ni zla ni dobra, i

⁶⁾ Isto delo, 16—20.

⁷⁾ Isto delo, 19—20.

po svoj prilici ovo će biti njegovo pravo i svagdašnje mnjenije.«⁸⁾

Bolje se, iskrenije, istinitije i s više ljubavi prema narodu i prijateljstva prema Knezu nije moglo govoriti. To su saveti jednog slobodoumnog rodoljuba, koji nisu pretnja nego opomena, ali odlučna, pomalo srdita, opravdana Miloševom autokratskom, bolje reći despotskom vladavinom. Osuđujući takvu vladavinu i tražeći zakone i pravdu Vuk piše:

»Može ko reći, da će Vaša Svetlost s tim što izgubiti, što će praviteljstvo postaviti, i narodu pristojnu pravicu dati, a ja mislim, da ne samo što nećete ništa izgubiti, nego da ćete vi dobiti više nego iko drugi. Kad svaki čovek u narodu bude siguran sa svojim životom, s imanjem i s čašću, **onda** ćete **samo** i vi biti sigurni s vašim životom, s vašim imanjem i s vašom čašću, pa ne samo vi za života, nego i vaša deca nakon vas, dokle god vi imate vlast svakoga po svojoj volji bez ikakavog uzroka pogubiti, uzeti mu sve što ima, ili makar što od njegova imanja, i sramotiti ga, dotle i narod ima pravo, kako mu bude moguće, činiti od vas i od vaše dece, što mu je volja.

U ovakim događajima niti se treba uzdati u sultanov berat, niti u one narodne akte i zakletve, a još manje u momke i u soldate i u **gardu**. Eto u naše vreme imamo u Evropi primera, kako narod zbacuje i progoni

⁸⁾ Isto delo, 20

svoje kraljeve, kojima je kraljevstvo ostalo Bog zna od koliko dedova, a kamo li u Srbiji, gde svi ljudi znadu, kad ste vi bili, kao i oni što su, i mogu kazati, da su vam oni to gospodstvo i svu vlast i pravo, koje mislite nad njima da imate, kupili sa svojim trudom i s imanjem, sa svojom krvlju i sa svojim robljem, i da vas oni nisu svojevolutno izbirali nego na silu, po vašoj volji, potvrđivali (ja ovo samo nagovešćujem Vašoj Svetlosti, a vi bolje od mene znate šta je narod, i kako svako u ovakvim događajima ume govoriti, samo kad vlast dobije)

Što se pak tiče momaka i soldata i garde, ja mislim: Teško onom vladaocu, koji za to drži momke i soldate i gardu, da ga čuvaju od njegovog naroda! Vladaocu treba da je najveća obrana u njegovoj zemlji narodna ljubav, zadovoljnost s njegovim vladanjem i uverenje, da mu (t. j. narodu) po smrti njegovoj samo gore može biti, a bolje nikako da ne može.

Korist **praviteljstva** tako je velika i važna, kako god i narodne pravice. Da je pogledamo samo s ove tri strane:

a., Danas u Srbiji praviteljstva, u pravome smislu ove reči, nema nikakvoga, nego ste celo praviteljstvo vi sami: kad ste vi u Kragujevcu, i praviteljstvo je u Kragujevcu, kad ste vi u Požarevcu, i ono je u Požarevcu, kad ste vi u Topčideru, i ono je u Top-

čideru, kad ste vi na putu, i ono je na putu, a da vi sutra, sačuvaj Bože, umrete (koje jednom mora biti), umrlo bi i praviteljstvo, pa onda koji bi bio jači onaj i stariji. Upravo sad da vam kažem, ja sam, dok sam bio tamo, kad ste se god Vaša Svetlost što razboleli, mreo od straha, da ne umrete, jer znam šta bi onda moglo biti i od vaše familije i od vaših prijatelja i privrženika.

b., Kad bi se u Srbiji praviteljstvo postavilo, onda bi Srbija dobila pristojno i potrebno poverenje i kod država i kod privatnih ljudi, jer bi praviteljstvo najpre dobro razmislilo, šta će obreći ili učiniti, a kad bi što obreklo ili učinilo, onoga bi se tvrdo držalo (po onoj narodnoj pripovesti: »Carska se ne poriče« koje se ne kaže samo za careve nego za sve vladaoce i praviteljstva⁹⁾)

»Najmudriji vladalac, koji je makar sve vreme svoje mladosti proveo učeći se vladati, opet ne može, kao što treba, sam državom upravljati, jedno zato, što je za jednog čoveka teško i jednoga malog sela **svim** poslovima upravljati kao što treba, a kamo li čitavom zemljom i narodom, drugo, što »četiri oka bolje vide nego dva«, a treće, što je i najmudriji i najučiniji vladalac opet **čovjek**, podložen svim strastima i slabostima ljudskim, pa bi mogao u ljutini ili u kakvoj

⁹⁾ Isto delo, 20—24.

drugoj ovakvoj strasti kome krivo učiniti, ili po ataru na opštu i na svoju štetu, a na osobitu svoju sramotu, dati kome onaku službu, koja nije za njega, na primer: mogao bi postaviti ježa, da nosi hitne knjige i glasove, ili kurjaka da čuva ovce, ili margarca da sudi o vrani i slavuju, koje od njih dvoga lepše peva itd.«²⁰⁾)

Kritika Vukova bila je tačna i u moralnom i u političkom pogledu. Protivno je moralnim načelima da poglavar državni vlada bez ikakvih zakona, da se meša u sve odnose građana, da je gospodar nad imanjem, čašću i životom građana. A opasno je politički vladati samovoljno i tiranski, jer takva uprava izaziva pobune i meteže, onemogućava državni napredak i stvara nespokoјstvo i rastrojstvo u narodu.

Prema rukopisnoj **Građi za istoriju našega vremena** i činjenicama koje je on prikupio Vuk je imao pravo da nazove Miloša »pravim tiraninom i najvećim bezdušnikom«. Iz te Vukove **Građe** jasno se vidi kakva je zla Miloš činio. »Uzimao je ljudima kuće, vodenice, njive, livade, raseljavao sela da bi prigrabio tuđa imanja, zagrađivao čitave šume da ishrani svoje svinje, tražio je velike poklone od bogatih ljudi, čak je primao i mito. Mešao se u sve poslove: venčavao i razvenčavao, sudio i krivične i gra-

²⁰⁾ Isto delo, 26.

đanske sporove, činio zulume kakvi su bili pod Turcima, nasrtao na žene i devoјke.«¹⁾ I na dade sve batinao i ubijao ljude. Sem ličnosti o čijoj smo nasilnoj smrti govorili Miloš je, po zabeleškama Vukovim, »ubio Avrama Stojkovića, Gligorija Radojičića arhimandrita manastira Blagoveštenja, koji mu je u prijateljskoј nameri činio zamerke zbog rdave i nasilničke vladavine, Andriju Jokića kneza jaseničkog, Petra kmeta iz Selevca, Milića Radovića dragačevskog serdara, Aleksu Popovskog sekretara i Nikolu Nikolajevića. Rečeno je već šta je radio s Miletom Radojkovićem. Jovana Dobraču doterao je do prosjakčkog štapa. Mnogo je ljudi po njegovoj naredbi batinano za sitne krivice, a neke je i lično tukao. Među batinama bilo je i učitelja, sveštenika, pisara pa i sekretara. Proti iz Karanovca (sada Kraljeva) udareno je pedeset batina pa je sutra dan nađen obešen. Kragujevački učitelj Starčević umro je pod batinama. Sekretaru narodnog suda Đorđu Protiću udareno je, po Miloševoj naredbi, pedeset batina. To je poplašilo i ozlojedilo Dimitrija Davidovića, te je pokušao pobeći od Miloša, koji mu je zbog toga zapretio smrću. Gavriilo Stevanović iz Novog Sada dobio je osamdeset batina što je tražio da mu Miloš isplati neki novac koji mu je bio dužan. Jedna mlada žena isprebijana je na mrtvo ime samo zato što je njen otac rekao Mi-

¹⁾ Jaša M. Prodanović, Ustavni razvitak i ustavne borbe u Srbiji, str. 39, Beograd, 1936.

lošu da ju je udao po naredbi Petra Topalovića, ljubimca Miloševog, a to je bila istina. Jovanu Požarcu udareno je pedeset batina što je protestovao protiv grubih šala Sime Paštrmca. Kad neki njegov sluga pomene da hoće da iziđe iz službe protiv Miloševe volje, »on zapovedi te mu udare najmanje 25 batina pa opet mora da služi. U ovakim su događajima seizbaša Rajić i podrumčija Ranko izešli najmanje po sto batina i može biti još da služe.« Zbog svirepih pošalica Kneževih neki ljudi platili su životom. Jednom svom baštovanu dao je pola oke čistog alkohola pa je posle naredio da ga bace u vodu kako bi se rashladio. Čovek je od toga umro. Jednog gluvonemog, koga je zub boleo, opili su po Kneževoj zapovesti i povadili mu sve zube i time ga usmrtili. Pavlu Radivojeviću savetniku naredio je da dođe bolestan u Beograd, i Pavle je na putu preminuo. Dodajmo tome još jedno ubistvo, koje se desilo pošto je Vuk već napisao pomenutu **Građu** i dovršio ono pismo Milošu. Te iste godine, isprebijan je na mrtvo ime od »nepoznatih ljudi« knez Jovan Simić-Bobovac. Od tih batina je i umro u junu 1832. I to se delo pripisuje Milošu, jer je Bobovac, kad se jednom prilikom govorilo o nezadovoljstvu Miloševom vladavinom, rekao: »Gospodar treba da da konstituciju, pa će sve biti mirno i zadovoljno.«¹⁾

¹⁾ Isto delo, str. 37.

Da Vuk nije preferivao u oceni Miloševih postupaka može se videti iz jednog izveštaja engleskog konzula Hodžesa koji je poslat ministru spoljnih poslova lordu Palmerstonu (17/X 1837). Hodžes piše: »U Srbiji ne postoji nikakav ustav. Ne samo nema ustava, nego upravo reći nema nikakvih pisanih zakona, građanskih ili krivičnih. Zemljom vlada apsolutna volja Kneževa, nijedan ugovor ne važi nego tek njegovom silom, ne može venčanje da bude dok on to ne odobri, ne može prenos imanja da se izvrši, ako on to ne dopusti, niti testamenat vredi, dok on to najpre ne ispita i ne kaže da vredi. Zločincima on sam sudi i izriče kaznu kakvu god hoće, a često vrlo strogu, ima često slučajeva gde je Knez osudio čoveka na smrt, samo što je jadtik nešto ukrao. Nego što narodu najteže pada to je što se jednako potrže da javne pa i privatne radove obavlja kulukom. Seljaci moraju pokatkad da ostave svoje poljske radove pa da idu, često po nekoliko dana puta daleko od svojih kuća te da rade na imanju Kneževom. Ne samo da im se za taj rad ništa ne plaća, nego, šta više, moraju o svom hlebu da ga rade.«¹⁾

U **Komentar**u svoga pisma Vuk se vrlo nepovoljno izražava i o ličnostima iz Miloševе okoline. Navodi šta je o njima kazao sam Miloš, u srdnji na svoga sekretara Dimitrija Davidovića: »Ja nisam srećan da mi dođe kakav pošten čovek, nego sve kojekakve skitnice i

¹⁾ Spomenik Srpske kralj. akademije XVII, str. 53.

propalica.« I Vuk dodaje da Knez »nigda nije kazao praviju istinu od toga.« Jer po njegovom tvrđenju Davidović je doista propalica a Cvetko Rajović i propalica i skitnica svetska, Pavle Todorović, Sima Urošević i Stefan Radičević zločinci (Verbrecher) koji su za svoja zločina u tamnicama i na robiji bivali. Panta Adži-Stoilo, skitnica i propalica iz Mačedonije, čovek »više lud nego suludast« postavljen je bio za člana beogradskog suda i povereni su mu poslovi koje bi zemunska austrijska vlast imala sa Srbijom. Za jednoga od tri beogradska učitelja Vuk kaže da ne zna u pravome smislu **ni čitati ni pisati**, za drugoga da je skitnica i propalica svetska, a za trećega da je bio na robiji za zločinstvo.¹⁾ Tomi Vučiću Perišiću priznaje da je veliki junak, i da je ponosit, ali je i »besan i pravi krvopilac ljudski«, oterao je bez uzroka svoju ženu i staru majku vezao za šljivu, pa je svojom rukom tukao.²⁾

Vuk je skrenuo pažnju Milošu na dve činjenice: jednu koja se tiče naše zemlje, drugu koja se odnosi na inostranstvo. On mu najpre kaže da je opšta buna protiv njega sasvim gotova i samo što nije počela, pa mu nagoveštava da u to vreme i u Evropi narod progoni i zbacuje vladaoce. I imao je i razloga i prava da tako govori, jer je to oboje bila istina. Vukovi su nazoni o unutrašnjoj upravi

¹⁾ Vukovo pismo Milošu, 24—28.

²⁾ Isto delo, 34.

Kneževoj sasvim tačni, suđenje pravilno, težnje slobodoumne, kritika opravdana, predlozi o reformi korisni po zemlju (pa i po Kneza). On je želeo da Knez ne dočeka sudbu nekih evropskih vladalaca toga vremena i upućuje ga kako da je izbegne.

*

Koji su to vladaozi prognani i zbačeni u doba kad je Vuk pisao svoje kritičko pismo knezu Milošu? Bilo ih je nekoliko! Najpre, Šarl X, kralj francuski od 1824—1830 g. On se nije ničemu naučio iz tragične sudbine svoga brata Luja XVI. Ostao je uporan u svojim nazadnjačkim pogledima na vladalačke prerogative i bio je preteran katolik i nepopravljiv autokrat. U početku se hteo pokazati liberalan i ukinuo je zakon o cenzuri, ali je brzo skinuo tu tanku pokožicu liberalizma. Po njegovoj želji u vremenu od 1825—1827 iznesena su pred Narodno pretstavništvo četiri zakonska projekta, koji su silno uznemirili sve slobodoumne krugove, pa i jedan deo rojalista, među njima i Šatobrijana. Jednim se projektom kažnjava smrću profanacija svetih crkvenih utvori, drugim se tražila milijarda franaka kao naknada plemićima emigrantima, kojima je oduzeto imanje za vreme velike francuske revolucije, jer su tražili tuđinsku pomoć protiv svoje otadžbine. Treći je projekat obezbeđivao najstarijim sinovima bogatih porodica nasleđe najvećeg dela porodičnog imanja. Četvrtim se projektom uništavala štampa, jer

su predviđene ogromne kazne ne samo za pisce i urednike, nego i vlasnike listova i štampare. Senat je neznatnom većinom glasova primio prva dva projekta, ali su druga dva odbačena. Vlada odluči da raspusti Skupštinu, i ako je u njoj imala većinu, računajući da će se ta većina znatno pojačati i da će to oslabiti otpor Senata. Ali se novim izborima povećala liberalna struja. Šarl X bio je prinuđen dovesti naprednije ministarstvo. Ali čim je ono, u sporazumu sa boljim katoličkim i rojalističkim predstavnicima, pripremalo sredstva za izvršenje ranijih zakona o izgnanstvu jezuita, Kralj je otpustio to ministarstvo i doveo na vlast (1829) reakcionarno ministarstvo Polinjakovo. Skupština se izjasni protiv nove vlade a narod se počeo organizovati da se odupre mogućnom državnom udaru. Kralj raspusti Skupštinu, ali u novim izborima opozicija zadobi još više mandata. Tada ministarstvo izdade t. zv. ordonanse (uredbe). Jednom se od njih raspušta nova Skupština pre nego što se sastala, drugim se uništava sloboda štampe, jer se traži kraljevo odobrenje za štampanje, i trećom se smanjuje broj glasača na štetu građana srednjeg staleža. Mogao je glasati samo onaj koji je plaćao 300 fr. poreze, a to je bila ogromna suma. Po tom zakonu imalo je biračko pravo oko sto hiljada ličnosti. To je bila »legalna zemlja«, a ostalo — narod. **Uredbe** su proklamovane 26/VII 1830, a već se narod sutra dan diže u odbranu svojih prava

i svoje slobode. Borba se vodila tri dana (27, 28 i 29) i narod je pobedio. Kralj je bio prinuđen da sa svojom porodicom napusti Francusku...

Drugi primer zbacivanja vladaoca tiče se odvajanja Belgije od Holandije. Posle sloma Napoleona I ove su dve države spojene u jednu kraljevinu. Vladalac je bio iz holandske dinastije i protestant. Belgijanci su imali da brane od njega i svoju narodnost i svoj jezik i svoju veru. Kad se javila u Francuskoj julska revolucija koja je zbacila Šarla X, to je izazvalo pokret i u Belgiji. U avgustu iste godine uspeji su Belgijanci da izvojuju nezavisnost i da mesto kralja Viljema I dovedu na presto Leopolda I.

Treći slučaj koji je, verovatno, bio poznat Vuku, desio se takođe 1830 g. Pod revolucionarnim uticajem iz Francuske neki vladaoci iz nemačkih državnica bili su prinuđeni da dadu ustav. Karlo, vojvoda Braunšvajga odupro se pravednim narodnim zahtevima i hteo zadržati svoju apsolutističku vlast. Narod se digao da izvojuje ustavna prava i pobedio je u borbi. Vojvoda je bio prinuđen da abdicira a na presto je došao njegov brat...

Nije bolje prošao ni vojvoda hesenski Viljem II koji je bio prinuđen da napusti presto, jer narod nije bio zadovoljan njegovom upravom.

Knezu Milošu su mogli biti poznati svi ti događaji. Ali ni doživljaji stranih vladalaca,

ni nagoveštaj Vukov da je buna u Srbiji već na pomolu nisu imali uticaja na Kneza autokrata i despota. On se osećao bezbednim. Ohrabrio ga je i obezbrižio uspeh u ugušenju ranijih buna. Tako nerazumno poverenje u svoju vladalačku neprikosnovenost nije bilo nimalo retko u istoriji pojedinih državnih poglavara u Evropi, pa i van nje. Njihovo oko često nije videlo sumnjive pokrete u masi, niti njihovo uho čulo potmule glase narodnog nezadovoljstva i protesta. Smetala im je u tome i vladalačka visina i okolina. Da je Vuk znao psihologiju vladalaca i istoriju ustavnosti ne bi, zacelo, očekivao da se knez Miloš svojevolejno odreče svoje »pune vlasti i da pristane da se potčini ustavnim naređenjima. Ustavi se ne daju iz vladalačke blagonaklonosti, ni iz pravilno shvaćenih narodnih interesa (pa i vladalačkih), ni iz osećanja pravičnosti, ni iz želje za mirnim razvitkom i trajnim napretkom naroda i države, nego kad »nagoni muka na nevolju« kako kaže jedan stih narodne poezije. Postanak ustava i utvrđenje ustavnosti u evropskim državama pokazuju da se iz apsolutizma prelazilo u ustavnost posle duže ili kraće borbe između naroda i vladalaca, često teške i krvave.

To dokazuju primeri postanka ustava u raznim evropskim zemljama.

Prvi glavni ustav **engleski: Magna carta libertatum** (Velika karta sloboda) izvojevana je 1215 g. borbom plemstva protiv kralja Jo-

vana »bez zemlje«. Ali su njome bile obezbeđene samo izvesne privilegije plemstva i sveštenstva, a narod nije dobio nikakva politička prava. Tek 1265 g. uspeo je Simon od Montforsa, ministar Henriha II da prinudi kralja da sazove **Veliki savet** u koji su prvi put ušli i izabrani predstavnici građanskog staleža. I proširenje ustavnih prava i sloboda bilo je rezultat teške unutrašnje borbe i promene dinastija. I kad su bili prinuđeni da dele vlast s parlamentima, engleski vladaoци starali su se da njima padne u deo što više vlasti, a da snaga parlamenta bude paralizovana. Pod vladaoциma iz dinastije Jorka parlament je reko sazivan, pod Tudorima za blizu četrdeset godina radio je ukupno nepunih dvanaest meseci. Stuarti su u sukobu s parlamentom zlo prošli: Karlo I izgubio je glavu a Jakob II presto.

I prvi **ugarski** ustav, najstariji posle engleskog, zadobiven je borbom sveštenstva i plemstva protiv kralja Andrije II (**Zlatna bula**, 1222 g.)

Do prvog **francuskog** ustava došlo se 1891 g. za vreme Velike francuske revolucije. Kralj se zakleo na taj ustav, ali nije ni pokušao vladati po njemu. Njegovo apsolutističko držanje dovelo ga je na gilotinu.

Španiji su francuski zavojevači dali Ustav 1808. Za vreme pobune protiv Francuza španski revolucionari su izradili (1812 g.) demokratski ustav. Kad je odagnata tuđinska naježda i zbačen s prestola kralj Josif, brat Napo-

leona Bonaparte, trebalo je da se kralj Ferdinand VII zakune na taj ustav. Ali on ga je ukinuo 1814 godine i zaveo apsolutizam. To je izazvalo pobunu naroda i kralj je bio prinuđen da se 1820 g. zakune na ustav. No u kratkom roku (1823 g.) on ga je, uz pripomoć francuske reakcionarne vlade, ukinuo i počeo da vlada apsolutistički. Tek posle više od jedne decenije dobio je narod, opet posle krvave borbe (1836), slobodouman ustav.

Prvi **portugalski** ustav izvojevan je pobunom naroda 1820. Kralj Jovan VI bio je prinuđen da položi zakletvu na ustav 1821, ali ga je 1842 ukinuo. Njegov naslednik Don Pedro, docnije braziljski car, oktroisao je 1826 **Ustavnu kartu**. Kad je Pedro otišao u Braziliju, regent Dom Miguel ukide i taj ustav, liši prestola Pedrovu kćer i proglaši se za kralja 1828 g. Posle šest godina građanskog rata on je bio zbačen a ustav povraćen.

Švedska je ustavnost postojala još u srednjem veku i sve do XVI veka kraljevi su bili izborni. Prvi državni udar kojim se zavodi apsolutizam bio je 1662 g. Ustavno stanje povraćeno je 1718 g. i trajalo je do 1789, kad je izvršen drugi državni udar kojim je kralj prigrabio svu vlast. U 1809 kralj Gustav IV bio je zbačen i Švedska je ponovo postala ustavna zemlja.

Tako stoji stvar sa uvođenjem ustavnosti u pojedinim zemljama. I docnije, naročito od 1848 godine, posle pada Luja Filipa u Francuskoj, nisu se bez oštre borbe i potresa zado-

bivali ustavi od apsolutističkih vladalaca. No to je sve bilo posle Vukovog pisma Milošu, te nećemo o tome govoriti u ovoj raspavri.

*

Drugi predmet Vukovog pisma bilo je **činovničko pitanje**. Vuk traži:

»da se tvrdo zna, koji je činovnik stariji, koji li je mlađi; da se bez pravoga uzroka i bez suda ne može činovnik ni iz službe isterati niti natrag u manji čin povratiti; da se niko ne može naterati, da se protiv svoje volje primi kake službe, i da svaki činovnik, kad mu bude volja može službu ostaviti. Ovo bi pravilo bilo potrebno samo za današnje stanje činovnika, a kako se činovnici u bolje stanje postave, onda će se slabo ko službe odricati, a još manje primljenu službu bez osobitih uzroka ostavljati. A dok se god ovo ne postavi i ne utvrdi, dotle se ne može ni o zakonima ništa upravo raditi, kako god što se ne može kuća niti ikaka druga zgrada načiniti, dok joj se najpre temelj ne postavi.«¹⁾

Da bi dokazao kako je stanje činovničko neuređeno, Vuk navodi da se »kapetani za kakvu krivicu ili bez ikaka uzroka meću u nahijski ili u veliki sud, a članovi velikoga suda postaju kapetani ili članovi nahijskih

¹⁾ Vukovo pismo Milošu 12/X 1832 g., str. 18/19.

sudova, sad se upravo ne zna, ni ko je mlađi, ni ko je stariji. Ima ljudi u Srbiji, koji su **po nekoliko puta** sve činove i službe prošli i **natrag i napred**, pa ni danas ne znadu, šta su. Kad se ipak kaki akti (koji su do sad samo za Miloša građeni) na skupštinama potvrđuju, onda ima i **ispravnika** i **serdara**, premda ispravničke diplome nema još niko, a serdarsku jedini Mičić u nahiji užičkoj, i to najviše sprdnje radi, tako se članovi velikoga suda potpisuju i oni, koji **nisu**, samo da se čini stvar važnija.

Koga god Miloš izbere za kaku mu dragu službu, on se **mora** službe primiti, a službe ostaviti po svojoj volji ne može niko ni iz **kakvih** uzroka, baš ni rđavoga zdravlja radi, dokle god ne stane umirati! Ima ljudi (osobito po nahijskim sudovima, gde je plata mala, a čovek vezan za posao, i oko Miloša), koji bi dragovoljno platili na godinu onoliko, koliko oni plate imaju, pa, kad bi se moglo, da žive **mirno** i **slobodno** kod svoje kuće i da gledaju svoje poslove. Ali kad se ko protiv Miloševе volje stane izgovarati, da nije za službu, on je toliko bezobziran, da mu kaže: »kad bi moglo biti, ne bih ni ja služio«, ne misleći, da ljudi vide, da to nije istina, i da on služeći živi carski i pored toga zgrće nebrojeno blago, a ostali kad služe, nekima propada i ono, što su pre sa svojim trudom stekli, a neki, osobito koji su bliže oko njega, žive kao robovi prokli-

njući svoj život i čas, u koji su se rodili, i crkavajući **putem** kao marva.«¹⁾

»Kad bi se **činovnicima** dala pristojna pravica, onda ne samo što bi sadašnji činovnici s radosti služili, zahvaljujući Bogu i vama na svojoj sreći, nego bi se svaki trudio i decu svoju dati na nauku i prepraviti za činovnike, a sad vidite sami da mnogi najznatniji činovnici vole dati svoje sinove na zanat i u trgovinu, nego da se prepravljaju za činovnike, i svoje kćeri vole dati makar za kake čifte, nego za činovnike.«²⁾

Činovnici su svakako vladaocu i praviteljstvu potrebni, kao orlu krila ili čoveku ruke. Zato su se svi pametni vladaoци i praviteljstva svagda starali i sad se staraju, da vredne i dostojne činovnike, koji su njihova najveća sreća, sa svačim zadovolje, i s bogatstvom, i s čašću i sa slavom, da ništa želeti ne bi imali, nego samo da bi im se bolje mililo verno i pošteno služiti. — — — Istina da je na svetu bivalo ljudi, a može biti da bi se i sad gde po koji našao, koji bi samo koristili radi otačastva svojega služili, ne gledajući što im se služba **naopako**

¹⁾ Vukovo pismo Milošu, 19.

²⁾ Vuk navodi primere za svoje tvrdjenje: sin kneza Milete Radojkovića terzija je i trgovac; sin Antoinja Bogičevića trguje u Šapcu marvom i rakijom; knjeginje Ljubice brat po ocu trgovac je, i terzija. Vučić, Pavle Radomirović i kapetan jagodinski Dimitrije Đordžević udali su kćeri za trgovce a ne za činovnike (isto delo, 28).

naplaćuje, ali obično kako pošten činovnik opazi, da ga njegov vladalac ili praviteljstvo ne počituje i ne uvažava (a kamo li da ga **navalice sramoti**), on već ne može imati prave volje služiti, nego ili će gledati službu da ostavi, ako ikako bez nje živeti može, ili će, ako bez službe nikako živeti ne može, u napredak služiti kao od bede, samo plate radi.«¹⁾

Govoreći o činovnicima Vuk iskazuje jednu originalnu misao. On veli:

»Što se pak tiče nasledstvenih činova i gospodstva, ja zaista niti sam kad bio, niti sam danas veliki ljubitelj toga običaja u državama, ali mi se čini potrebno, napomenuti ovde Vašoj Svetlosti, da ne znam, ima li danas igde na zemlji kaka država, u kojoj je **samo vladalac nasledstven, a ostali niko da nema ništa ni za života pouzdano**, a kamo li nasledstveno, i da li može biti tvrda i dugovečna taka država? Hoće li, i mogu li ljudi dopustiti, da jedan ima **sve**, i vlast, i gospodstvo, i bogatstvo, i čast i slavu, drugi niko da nema ništa? A ko to **na silu** pritisne i prisvoji, on mora jednako u strahu živeti, jer sila do veka ne može trajati, a što se god na silu uzme i drži, to svak ima pravo na silu i preuzeti.«²⁾

Vuka začuđava činjenica da u jednoj zemlji samo vladalac bude nasledan i misli da

¹⁾, ²⁾ Isto delo, 30—31.

toga nema nigde u svetu. Da li je on znao da su nekad, u dalekoj prošlosti, vladaoći bili **izborni** i da su tek posle, silom svoje vlasti, pomoću oružanih privrženika uspeli zadobiti za svoje potomke pravo nasleđa prestola? I da li je znao i drugu činjenicu: da su nekad i činovnička zvanja bila nasledna? Može biti da ga je ko od učenih prijatelja obavestio o tim činjenicama. Međutim, Vuk neće ni da primi naslednost činovničkih zvanja ni da predloži da kneževsko zvanje bude izborno. On je dobro znao koliko je Miloš radio da to zvanje bude nasledno. Miloš je to tražio od Porte radi obezbeđenja svoje porodice, ali je to bilo korisno i za Srbiju, jer bi se inače Turci mešali u izbor srpskih vladalaca. Da je Srbija bila nezavisna, može biti da bi Vuk stao na gledište da poglavar državni treba da bude biran, a ne da dolazi nasleđem.

Povodom ovoga pitanja Vuk iznosi jedan svoj razgovor s Knezom:

»Godine 1830, zapita on mene jednom u Kragujevcu, šta mislim ja, treba li u Srbiji da budu nasledstveni plemići. Ja mu odgovorim, da u svima onim državama, gde je upravitelj nasledstven, obično ima i plemića nasledstvenih, i da se to upravitelja radi, drži za potrebno, tako i u Srbiji ako se po njegovoj želji uredi, da upravitelj bude nasledstven, valjalo bi da bude i plemića nasledstvenih. Na to mi on u onaj par ne kaže **ništa**, ali posle nekoliko dana preko

drugih prekori me, da sam ja to sebe i svoje dece radi tako odgovorio.«¹⁾

Kad se ovo Vukovo kazivanje dovede u vezu sa njegovom željom da dobije spahiluk u Tršiću, može se s pravom tvrditi da je i on bio privrženik ideje o zavodaženju plemstva u Srbiji. Ne mislim da su ga u tome rukovodili neki načelni, teoriski razlozi u korist plemstva, nego želja da stekne veliko spahisko imanje, koje bi mogla naslediti i njegova porodica. Da se ne bi videla ta namera, Vuk objašnjava da kad nema boljara ili zemaljskih velikaša, treba da se **činovnicima** »koji mesto boljara pretstavljaju narod, daju činovi, ordeni, penzije (i za porodice), različni pokloni (u pokretnim i nepokretnim dobrima) »jer kad je njima dobro, onda i vladaoca sebe radi čuvaju, bojeći se da s njime ne bi svoje dobro izgubili, a kad nemaju šta izgubiti, onda žele promenu makar kaku, nadajući se da će im dobro biti.«

Ova Vukova misao potseća na savet koji je starac Fočo dao dahijama:

»Knezovima ate poklanjajte,
Kmetovima osrednje paripe,
S popovima u dosluhu bud'te,
Ne bi l' i mi uz njih proživjeli.«²⁾

Ali je Vuk zaboravio da bi takvo uređenje države, u kome bi postojale spahije ili či-

¹⁾ Isto delo, 29/31.

²⁾ Vuk Karadžić, Srpske narodne pjesme, knj. IV, str. 118, (Beograd, 1896).

novnici obasuti raznovrsnim poklonima i bogatim nagradama, moglo biti štetno po narod i njegove najbitnije interese. On je mogao znati kako je bedno živio prost svet u Rumuniji, u kojoj je bilo boljara. A mogao se setiti i Višnjićevih stihova:

»Tu knezovi nisu radi kavzi

— — — — —

Al' je rada sirotinja raja

Koja globa davati ne može?¹⁾

Knez Miloš nije hteo zavoditi plemstvo ni davati spahiluke. U tome ga nisu rukovodili nikakvi načelni razlozi nego njegov lični interes. Bojao se da se ne stvori jedan moćan stalež, opasan za njegovu autokratsku vlast. Znao je da Vukovo mišljenje: kako će bogati ljudi i visoki činovnici čuvati i sebe i kneza nije u svemu tačno. Gornje, moćne klase društvene ne žele, doista, nikakve promene u demokratskom duhu, ni političke ni ekonomske. Oni su Cerberi »postojećeg stanja« i potpomazu vladaoca u održanju svih njegovih prerogativa na štetu narodnih prava i sloboda. Ali kad su u pitanju njihove privilegije, da bi ih održali i pojačali, gotovi su, kad se oseće dovoljno snažni, da silom primoraju vladaoca na ustupke. Oni su za to da se osnaži njihov položaj i prema vladaocu i prema narodu. Istotija evropska daje dosta primera za ovo tvrđenje a takođe i sukob kneza Miloša i kneza Mihaila sa ustavobraniteljima.

¹⁾ Isto delo, str. 129.

Treća zamerka Vukova Miloševoj upravi tiče se **ekonomskih odnosa**. Vuk traži od Kneza da dvoje: Da ukine kuluk i da prestane trgovati. »Valjalo bi ukinuti kuluk i ni od koga ništa ne iskati zabadava«¹⁾ savetuje Vuk Milošu. Navodi primere kako i seljaci i trgovci i majstori mnogo dangube radeći Knezu poslove ili prenoseći njegove zemaljske proizvode. »Ja mislim da bi najbolje bilo da se kuluk osim opštinske koristi i potrebe (na primer graditi putove, ćuprije itd.) i davanje konaka i dočekivanje putem ukine sasvim. Pa ko kud putuje neka se stara, na čemu će putovati i kako će se hraniti, ko putuje državnim poslom, onom država neka da potrebni trošak, kao što se i po svoj Evropi čini n. pr. kuriru se da, što mu treba na trošak do određenoga mesta, pa on plaća putem sve, kao ostali ljudi, a tako su već i Turci počeli s njihovim Tatarima. Vašoj pak Svetlosti da se u ime kuluka i u ime davanja konaka i dočekivanja putem, odredi pristojna naknada u novcima, pa kad vam kaki poslanici trebaju, neka ih određeni vaši činovnici traže za novce, kao i ostali ljudi, a kad kud putujete, opet neka vam ti činovnici gotove konake za novce. Kad bi se ovako uredilo, onda bi i oni ljudi, među kojima sedite, i oni oko putova, kud često prolazite, držali za najveću sreću, što onde sede, kao što sad ponajviše drže za nesreću.«²⁾

²⁾ Vukovo pismo Milošu, 52—53.

Vuk preporučuje Milošu da prestane trgovati i daje za to razloge:

»Kad valja da je svakom čoveku slobodno svoje privatne poslove po svojoj volji raditi, tako bi se moglo reći, da je i Vašoj Svetlosti sa svojim novcima slobodno trgovati, no budući da trgovanje Vaše Svetlosti može drugim ljudma, a osobito trgovcima, biti na štetu, ili samo može dati povod, da ljudi o vama zlo misle i govore, za to bih ja rekao, da Vaša Svetlost ne trguje ničim nikako, ni sami niti i s kim u ortakluku. Vašoj je Svetlosti dobro poznato, da se Mladenu ništa tako za zlo nije primalo, kao trgovanje i ortakovanje, a koliko se god onda za Mladena govorilo, još se više sad govori za Vašu Svetlost, pa svetina kad jedan put uzme huk ne govori samo ono, što jest, nego dodaje i što nije, tako se n. pr. i tamo i ovamo govori, da ste Vaša Svetlost sebe i svoje trgovine radi, a na očevidnu propast sviju ostalih trgovaca i na štetu samoga naroda izdali i ponavljali onu zapovest: **»Da niko trgovcu ne da na veresiju, i koji bi mu dao, da mu nema suda, jer vele: samo ortaci Vaše Svetlosti mogu svagda za gotove novce kupovati, a drugi trgovci bez veresije niti su kad trgovali, niti mogu trgovati.«**¹⁾

¹⁾ U komentaru toga pisma Vuk tvrdi da je Miloš za sebe monopolisao trgovinu solju, i svaki ko se uhvati da trguje solju biva kažnjen. Pređe je

Vukove misli o uređenju države odnose se i na škole i prosvetu. On traži da se urede škole, jer »danas nema ni u čemu većeg nedostatka ni veće nužde i potrebe, nego u ljudima potrebnim za narodne službe.«¹⁾ Oda je priznanje ličnostima iz Miloševe okoline, koji se, iako neškolovani nalaze na većim položajima (Mičić, Vučić, Stojan Simić, Paštrmac i dr.), ali dodaje da se s njima »ni najuređenija država ne može upravljati akamoli neuređena urediti«. Istina, ima u Miloševoj službi i činovnika naučenih izvan Srbije, ali se njima »ovaj nedostatak ne može nadoknaditi, osim ostalih uzroka, jedno zato, što oni u narodu ne mogu imati pravoga poverenja, a drugo, što oni nisu učili ono, što za Srbiju u današnjem stanju treba.«¹⁾

Vuk potseća Kneza da mu je ranije predlagao školovanje mladeži, a sad malo potpunije izlaže o tome:

»Ja sam predlagao, kao što je Vašoj Svetlosti vrlo dobro poznato, da skupimo po narodu izabrane momčadi, od 15 do 20 godina, koja znadu po malo čitati i pisati, pa s njima da se počne velika škola, u kojoj bi tri pametna i sposobna učitelja za tri godine predavali opštu Istoriju ovoga sveta, Geo-

trgovao svinjama u ortakluku s drugim trgovcima; sad sam trguje, pa još kupuje na silu već kaparisane svinje i prodaje ih. Kad radi s drugima on ortakuje samo u dobitku, a kad ima da se štetuje, ostavlja štetu svojim ortacima. (Isto delo, str. 42—43).

grafiju, Štatistiku, Srpsku Gramatiku, malo većih računa, malo retorike, malo o zakonima, malo istorije jestastvene, malo logike, Fizike itd. Tako bi ona momčad posle tri godine bila sposobnija za svaku službu u Srbiji od mnogoga, koji je u Pešti svršio 12 škola. A koje bi se od ove momčadi pokazalo, da ima osobiti dar i volju k nauci, oni, mislio sam, da se o državnom trošku pošalju u Evropu dalje da uče nauke i jezike.«¹⁾

Pominje da je on 1830 g. najviše učinio da profesor Isailović dođe u Srbiju da bi se otvorila Velika škola. Ali Isailović pri najboljoj volji nije mogao mnogo učiniti, jer su mu odredili da poučava Kneževu decu francuskom i nemačkom jeziku, te je morao ići s njima i u Kragujevac i u Požarevac, a beogradska Velika škola ostane »kao uzgredica«, i njom otpočne upravljati jedan učitelj »podobro ćanut.«

Vuku se učinilo da se Knez boji kakve bune koju bi mogli podići učeni ljudi. I da bi ga razuverio on piše:

»Da učeni ljudi bune podižu protivu praviteljstva, toga se ni malo ne treba bojati, ni zato škole prezirati i njihovu uredbu odlagati. Ja mislim da se učeni (koji moraju biti i dobri) ljudi mudroj i pravednoj vlasti, najradije pokoravaju, jer oni znadu, da društvo ljudsko bez vlasti biti ne može,

¹⁾ Isto delo, 33—36.

i da svi ljudi ne mogu biti ni carevi, ni kraljevi, ni knezovi, ni činovnici, ni bogati, a na nepravednu vlast ustaju i najprostiji ljudi. O tome ne treba tražiti primera na daleko: niti je nauka podigla Srbe na dahije, ni vas na Sulejman-pašu, a i među onima koji su se protivu Vaše Svetlosti bunili, ako ima jedan koji je znao čitati, zaista ima trojica koji nisu znali.« — »A da reknemo baš, da je istina, da učeni ljudi pre poznadu nepravdu, nego neučeni, i da im je ona nenosnija nego njima, i da ljudi sami od sebe, (dok im ko ne pokaže), nikako ne mogu naučiti nepravdu poznati, i zlo od dobra razlikovati, ali Srbija nije sama na svetu ili ogradena od ostalog sveta, nego je odovud samo Sava i Dunav razdvaja od Avstrijske države i od Karavlaške, iz kojih zemalja ljudi jednako idu po njoj, kao i iz nje po njima, s te otud strane podiže se Grčka sa Francuskom slobodom.«¹⁾

Kad već govori da se ne treba bojati bune učenih ljudi, ako je državna uprava pravdna, Vuk iznosi kako će se buna onemogućiti. Dva su sredstva za to: prvo, dati svakom pristojnu pravicu i drugo, starati se, što je moguće više, da se ljudi obogate, jer godina 1804 najbolje dokazuje »da su buni najradiji bili oni koji nisu imali ništa.« Kao što se vidi Vuk je mnogo pre Gizo-a²⁾ doviknuo da

¹⁾ Isto delo, 40—41.

²⁾ Francuski državnik, ministar kralja Luja Filipa.

se treba bogatiti! Samo, Gizo je predlagao da se građani počnu bogatiti svojim trudom, a Vuk traži da se o tome stara Knez. A Knez zacelo ne bi iz svoje lične kase nikoga obogaćavao, nego bi bogaćenje pojedinaca bilo na štetu najvećeg dela naroda. Izgleda da je Vuku malo bilo što je sam Knez bio silno bogat, nego je želeo da se i glavni ljudi ugledaju u tom pogledu na njega. A šta bi tada bilo s narodom, koji bi mesto jednog bezdušnog eksploatatora imao čitavu gomilu sisavaca? Ta manjina povlašćenih bogataša i velikaša mogla bi i biti i ne biti zadovoljna Knezom, ali bi ogoleli narod osećao mržnju i nezadovoljstvo. A Vuk sam veli da su buni najradiji oni koji ništa nemaju.

Vukova želja o staranju kneževu »da se ljudi obogate« nije se mogla ticati narodne mase, nego samo užeg kruga narodnih starešina, od kojih je Miloš mogao zazirati da ne podižu bunu. Međutim, ti su se narodni prvaci već bogatili i bez saveta Vukova i Miloševa staranja, — razume se ne svi, nego pojedini od njih.

Govoreći o tom bogaćenju pojedinaca Vuk je pomišljao i na sebe. Još, izvesno, nije bio napustio misao o tršićkom spahiluku, a dok njega ne bi dobio, želeo je dobru penziju da bezbrižno može raditi književne poslove.

Vukovo pismo dotiče se i **slobode reči**. On govori o tome ne samo kao slobodouman čovek, nego i kao Milošev prijatelj. Njegove su

napomene najbolji savet koji se u tom pogledu može dati vladaocu. Vuk kaže:

»U zemljama gde se malo slobodnije može govoriti, vladaoci lakše mogu doznati, šta narod misli i govori, ali gde niko istine ni svoga pravog mnjenja javno pokazati ne sme, onde ne samo što je teško doznati šta ljudi misle i govore, nego se još tovari na vladaoca, pored onoga, što je učinio, i drugo mnogo koješta što nije učinio, kao n. pr. što se ovde, a može biti i tamo, govori gotovo za svakoga tamošnjega činovnika, koji umre, da je ubijen ili otrovan itd.

Dobro je znati šta ljudi misle i govore, ali ne treba svakoga goniti, koji što protivno rekne, a osobito ako ljudi, po nesreći, imaju pravo. U ovakvim događajima ja mislim da bi praviteljstvo i vladalac mnogo pametnije učinili kad bi gledali da se poprave, ako ljudi pravo imaju, i ako je ikako moguće, nego ljude da gone i da vuku po sudovima i da kazne, ako li onaj, koji govori, nema pravo, a ne misli niti može ikaka zla učiniti, onda može biti da bi najbolje bilo, prokarati ga tako, da i sam prizna, da nije pravo imao, ili ga ostaviti, neka govori, šta mu drago, samo kad dužnost svoju izvršuje.«¹⁾

Vuk u svemu ovome ima potpuno pravo, ali su njegovi saveti bili, kako kaže jedna

¹⁾ Isto delo, 43—46.

arapska poslovice »sviranje u frulu iza kamilina repa.« Vladaoci autokrati uvek se boje javne reči i svim je silama sprečavaju, a od potajnog šapata ne plaše se mnogo, jer retko i stiže do njih. A i kad stigne, ne čini im se nimalo opasan. Međutim, istorija pokazuje da javna reč nikad nema onako pustošan zamah kakav ima šapat. Knez Miloš je gonio sve koji su se usudili da nepovoljno ocenjuju njegove postupke, ali to ga nije spaslo od buna 1835 i 1839....

Na završetku svoga pisma Vuk zamera Milošu za kupovanje spahiluka u Karavlaškoj, jer to dokazuje da je pouzdanije biti spahija u Vlaškoj nego knez u Srbiji i da bi Miloš u slučaju neke nepovoljnosti bežao tamo.

Vukovo pismo poteklo je, kako on sam tvrdi, iz »istinite ljubavi, zahvalnosti i privrženosti« Knezu. Vuk kaže da mu je hteo o tome lično govoriti, ali mu to nisu dopustile različne »protivne prilike«. U prvobitnom konceptu pisma zabeleženo je, pa prebrisano, da Vuk nije to učinio, jer je »koješta za sebe morao s nadeždom prosjačiti« pa se bojao da s tim ne pokvari, a sem toga »morao se boriti s kojekakvim gonjenjima.«

Sasvim je jasno da su Vukovi saveti i prekori gotovo u svemu opravdani, da se njima želi dobro i Srbiji i Knezu, da bi vladavina kakvu Vuk predlaže onemogućila bune i prevrate. Ali ton je pisma pokašao srdit, u pismu ima oštrijih izraza, kroz njega provejava i lično nezadovoljstvo piščevo. I to je razumljivo.

U to doba s Vukom su u okolini Kneževoj i po njegovoj želji provođene šale nedostojne i za običnog čoveka akamoli za književnika evropskog glasa kakav je bio Vuk. Drugo, u to doba osuđen je njegov »Novi zavet« i nije dopuštena upotreba novog pravopisa. Najposle pitanje penzije nije rešeno u njegovu korist. Nezadovoljstvo njegovo, prema tome, opravdano je i sa načelnog gledišta i zbog ličnih interesa.

III

Vuk, bez sumnje, nije očekivao da mu knez Miloš bude zahvalan na iskrenim savetima, ali se, zacelo, nije nadao ni da će, po Kneževoj naredbi, »trojica od najznatniji njegovi činovnika« preći u Zemun, pozvati Vuka na razgovor i pred svetom opsovati mu oca i mater, zabraniti mu da nikad ne sme doći u Srbiju i popretiti mu gubitkom ruske penzije, o čemu će se Miloš postarati.¹⁾ Tako se Vuk žalio Kopitaru, a oni kojima je stavljeno u dužnost da nagrde Vuka i da mu poprete izveštavaju Kneza o izvršenju njegove naredbe. I da bi što više odobrovoljili Miloša oni vele u izveštaju: »Opsujemo njemu i njegovu savetniku sve staro i mlado, koje su imali, koje imaju, i koje će još imati.«²⁾ Ali se gnjev Milošev nije ni time stišao. Tužio je Vuka varadinskoj General-komandi i molio da ga udalje od granice. Već posle mesec dana ta komanda saopštava Vuku da se preseli u Budim, dok se ne reši njegova molba da mu se dopusti živeti u Austriji. I to mu je bilo dopušteno.

¹⁾ Vukova prepiska I, 439

²⁾ Vukova prepiska II, 785

Prekid odnosa između Vuka i Miloša trajao je do 1835. Te godine bila je poznata Miletina buna, koja je prinudila Miloša da na Skupštini proglasi prvi srpski ustav (2/II). U tom pokretu bili su kao glavne ličnosti sem Milete Radojkovića još i Milosav Zdravković Resavac, Đorđe Protić, Avram Petronijević, Milutin Petrović Era, brat Hajduk-Veljkov. Simić je predlagao da se Miloš zbaci, a Protić se nije ustručavao da predloži ubistvo Kneževu. Mileta nije pristao ni na jedno ni na drugo, nego samo da se od Kneza traži Ustav. Zavera je pripremljena u Kruševcu, u kući Simićevoj. Ona je bila prokazana, ali su se zaverenici već krenuli s vojskom na Kragujevac. Knez je bio u Požarevcu i hteo je pobeći iz zemlje, pa su ga prijatelji jedva odvratili od te namere. Knez je, kao i ranije, poverio Vučiću da uguši bunu. Vučić je smatrao da je bolje pregovarati s pobunjenicima, i tako je i postupio. Buna se, njegovim i Davidovićevim posredovanjem, svršila bez krvi. Miloš je obećao Ustav, i Davidoviću je naređeno da ga napiše. U inostranstvo je poslat neveran izveštaj: da su se starešine i narod bunili da bi sprečili odlazak Milošev u Carigrad, jer su se bojali za njegov život...

Posle bune Milošu su se otvorile oči. Video je da mu je Vuk davao iskrene savete i da mu je predočio kakve posledice može imati njegova uprava. Zasada se sve svršilo na davanju Ustava, koji nije ni došao do primene, jer su se tome usprotivile Rusija, Turska i Au-

strija, a ni Miloš nije za njega nimalo mario. Miloš nije ni posle bune promenio svoje držanje i svoj način uprave, ali nije više imao zlo srce na Vuka. Svi raniji pokušaji Vukovi da se izimiri s Milošem nisu uspeali, i ako se njegov posrednik Dr. Stejić o tome svesrdno starao. Miletina buna donela je Vuku oprostjenje koje su njegovi prijatelji uzalud očekivali. Još krajem februara 1835 g. Vuku je određena penzija od 150 talira, i o tome je izašao ukaz 9/III i. g. Ali on tu penziju nije primio te godine. On potseća Kneza (1/XI i. g.) da je čuo o toj penziji, ali nije dobio nikakvo pismo o tome. Na to pismo dobio je odgovor (26/XII i. g.) od direktora kneževske kancelarije Jakova Živanovića u kome mu javlja da mu je određena penzija od 200 talira. O tome ga je i Miloš izvestio 8 februara 1836 g. Novac će dobivati u dve jednake rate: o Đurđevu dne i o Mitrovu dne. Jednu je ratu primio krajem februara 1836 g. a drugu mu nisu poslali. Tek u septembru i. g. izvešten je da može primiti još 100 talira, ali mu je jedna rata ipak propala.

U februaru 1837 g. Vuk izveštava Živanovića da je u listu »Der Komet« štampao članak »Grci i Srbi«, ali je pogreškom Sime Milutinovića pod članak stavljen Vukov potpis, umesto da izađe bez potpisa, jer bi imalo veće važnosti za inostranstvo kad se ne bi znalo da ga je Srbin pisao. Živanović je odgovorio Vuku da je članak preveden na srpski i štam-

pan bez potpisa, i da će mu se poslati 100 for. sr. na dar.

U konceptu pisma koje je 19/III 1837 g. pisao Živanoviću Vuk pominje da je taj napis »preko doktora Bue dao prevesti na francuski i poslati u Pariz« radi štampanja. Misli da će biti štampan »u kakvim novinama ili žurnalu«, samo ne zna »hoće li onaj list doći do nas.«¹⁾

U pismu istog datuma Vuk se ponovo stara o vaspitačima za kneževu decu. Ne zna za pravo da li njima treba **učitelj** ili **vaspitaatelj**. Govori o četvorici kandidata, ali najviše i sad, kao i 1829 g. preporučuje Dimitrija Vladislavljevića učitelja u Trstu. Ali on se i ovom prilikom izgovara da se ne može primiti te dužnosti »bojeći se da neće tako velikom zvaniju udolotvoriti moći, pa bi se onda i osramotio i mesto svoje u Trijestu izgubio.«²⁾

U polovini decembra i. g. Vuk se obazri-vo, gotovo sramežljivo obraća Živanoviću molbom da u zgodnoj prilici pomene Knezu za povišenje penzije. Govoreći o svojim književnim radovima on veli: »Kad bi Nj. Sv. blagovolela primaknuti mi što penzije, onda bi ja ove stvari mogao lakše prepraviti za štampu.« Molbu za povećanje penzije ponavlja i u pismima Knezu (29/XI 1838 i 10/V 1839). Ovu poslednju molbu Knez je uputio Državnom savetu. Ali umesto povišice Savet je najpre bio

¹⁾ Vukova prepiska, II, 805

²⁾ Isto delo, 677.

rešio da mu se penzija oduzme, pa je tek u drugoj sednici doneo novo rešenje: da mu ostaje stara penzija. Ovo rešenje nije bilo potpisano.¹⁾

Godina 1839 donela je ličnu promenu na prestolu.¹⁾ Knez Miloš je podlegao u borbi sa ustavobraniteljima i bio prinuđen napustiti zemlju (2/VI). Nasledio ga je stariji sin Milan koji je bio na umoru i nije ni znao da je presto ostao na njemu. Po njegovoj smrti knezom je postao mlađi sin Milošev Mihailo. Vuk ipak nije prestao da se obraća Milošu za pomoć. Trinaestog maja 1840 izveštava ga o novom izdanju prve knjige narodnih pesama »najmanje s polovinom umnoženom« koje će ga stati oko pet stotina talira. Uzda se u milostivu pomoć Miloševu da ne bi podlegao tolikom trošku. Miloš mu 10/VII i. g. šalje za tu

¹⁾ Dr. Mih. Gavrilović, Miloš Obrenović i Vuk Karadžić, str. 74 (Beograd, 1908).

²⁾ Tom promenom došla je u opasnost i Vukova penzija. Hteli su mu je oduzeti kao velikom prijatelju Miloševu. Morao je ići od nemila do nedraga da bi sprečio ukidanje penzije. Obraćao se ne samo Stojanu Simiću i Vučiću, nego je i preko posrednika i lično molio Svetića da se za nj zauzme. Da bi to postigao pozivao se na svoje pismo knezu Milošu od 1832 god. Uspeo je da Državni savet reši da mu se i dalje daje ista penzija, bez povišice (23-VI 1839) a tu je odluku potvrdilo i namesništvo (3-VII i. g.). Vuk je zahvalio na tome i poslao dve kopije pomenutog pisma: jednu Namesništvu, drugu Savetu, »da li što su mu savetnici to pismo tražili, ili iz vlastite pobude« (Lj. Stojanović, Život i rad Vuka St. Karadžića, str. 495).

svrhu 300 for. sr. Vuk mu zahvaljuje tek posle devet meseci (12/IV 1841), saopštava mu da trošak za tu prvu knjigu iznosi **hiljadu i sto srebrnih forinti**. Primio je od Miloša i s drugih strana polovinu te sume, ali je sve to potrošio na domaće potrebe, te je tako cela suma ostala na dugu. Ako ne isplati dug, ne može pristupiti štampanju novog izdanja **Rječnika**, povećanog najmanje sa 15.000 reči, novog izdanja **poslovice** sa jednom hiljadom nanovo prikupljenih, opis **običaja i mitologije** našeg naroda i različne biljege za **istoriju današnjega vremena našega naroda**. Predlaže Milošu da, po primeru ruskog grofa Rumjancova, pomaže književnost. Mogao bi kupiti jednu kuću u Beču, pa prihod od nje staviti na raspoloženje Vuku za izdavanje ne samo njegovih spisa, nego i Kopitarevih, Šafarikovih i dr.

Kako nije dobio odgovor na ovo pismo, Vuk se početkom 1842 god. ponovo obraća Milošu za pomoć. Ovoga puta odlučno izjavljuje da protiv ove molbe nikakav izgovor Milošev nema mesta. I da bi potstakao njegovu sujetu i malo ga i zaplašio Vuk piše: »nego mi kažite, šta će reći svijet, kad ja kod vašega bogatstva i kod vašega rodoljubija, i kod vaše blagonaklonosti k meni, kažem n. pr. da novo izdanje našijeh narodnijeh pjesama, koje su ime našega naroda s onolikom slavom razglasile po svemu učenom svijetu, stoji neštampano za troškom? I šta ću odgovoriti ono-

me koji me zapita: za što ti tvoj knjaz Miloš ne pomogne?«¹⁾

Obraćajući se Milošu molbama za pomoć, Vuk nije zaboravljao ni svoju penziju. Želeo je da je povisi. Radi toga piše 1840 g. Aleksu Simiću i potseća ga da su se 1839 g. dogovorili »da praviteljstvo naše meni za sad daje **dobru** penziju, da mogu bolje i pristojnije živeti i lakše i bezbrižnije raditi književne moje poslove, pa kad se u sovjetu prvo mesto prazno dogodi, da se primi za sovjetnika.«²⁾ Objasnjava da mu je zbog književnih poslova »koji su meni miliji nego sve gospodstvo i bogatstvo ovoga sveta«, zbog stanja zdravlja i zbog ljubavi k miru »milija penzija od 600 talira na godinu nego sovjetnička služba s platom od 2000 talira, i ja što bi službu primio, primio bi je **samo opšte polze radi**.«³⁾ Uz penziju Vuk traži da mu praviteljstvo plati štamparski trošak za svaku knjigu koju bi unapredak **o narodu i jeziku** našem izdao.³⁾ Molbu o povećanju penzije ponavlja iste godine i Jefremu Obrenoviću (u pismu od 5/III). Uspeo je da mu se 1842 g. penzija povisi, ali ne na 600 tal. koliko je tražio, nego na 400.

Te godine bila je dinastička promena u Srbiji. Vučić je podigao bunu protiv kneza Mihaila, pobedio njegovu vojsku i primorao Kneza da napusti zemlju (25/VIII). Izabran je

¹⁾ Vukova prepiska, II, 692.

²⁾ Vukova prepiska, V, 214/5.

za kneza Aleksandar Karađorđević. Ali ni tada nisu prekinuti Miloševi odnosi s Vukom. Miloš se obraćao Vuku (25/X 1842) i daje mu neka »Nastavlenija« za dalje držanje kneza Mihaila. To pismo pokazuje veliko poverenje koje je Miloš imao u Vuka. U njemu se kaže: 1) da se knez Miloš stara o knezu Mihailu i poboljšanju njegovog stanja; 2) da knez Mihailo ne piše nikome ništa, jer se pisma otvaraju na više mesta u Austriji; 3) da se čuva »ot one puzeće forme pisanja koju upotrebljavaju u pismima svojim ko G. Filippsbornu¹⁾, jer ovim načinom pokazuje svoje i svog dostoinstva savršeno neznanije«²⁾; 4) »da s blagodar-nostiju smatra blagodejanije pravlenija Austrijskog, koe njega ot njegovi zli Ministra i Sovetnika osvobodilo, i da se nji kloni vsero-veršenno, ni u kakva snošenija ni ustmenna ni pismenna s njima ne ulazeći, no ottresajući se nji, kao svoi istinni, najveći dušmani, i ako bi do kakvog ispita došlo, da sebe izbavlja sa izjasnenijem, da su ministri imali svaki svoju struku, po kojoj su i dejstvovali, i za koe su pod otgovorom, kao i Sovet, s koim oni neka odgovaraju jesu li se sovješćavali, ili nisu, i sebe tim da pravdava³⁾; 5) ako pretstavnik bečke vlade bude ispitivao kneza Mihaila o srpskim poslovima, to da se Knez o tome save-

¹⁾ Bečki agenat kneza Mihaila, koji je ranije imao da pazi na kretanje kneza Miloša.

²⁾ Vukova prepiska, II, 702.

tuje s Vukom; 6) da ne sluša savete g. Filippsborna nego svoga oca, 7 i 8) da za svoju kancelariju izbere samo dva lica, a ostale otpusti, a da sam piše tajna pisma, »kao i g. Vuk«, i da tajna pisma šalje po naročitom čoveku i 9) da Vuk prebaci savetnicima njihovo nepostojanstvo i slabost, jer su iz Zemuna molili Vučića da ih primi u Srbiju. »Treba pretrpiti iskušenija ščastija, a ne tako lako davati se u ruke buntaša, jer ko je god među buntašima taj je buntaš.«¹⁾

Iste godine (4/XI) obratio se Miloš Vuku za posredovanje u jednoj važnoj stvari. Radilo se na tome da Porta ne potvrdi izbor kneza Karađorđevića. Miloš je to radio preko barona Livena, ruskog komesara u Beču. Ruski car Nikola I pisao je lično Sultanu da je saznao o njegovom rešenju da potvrdi izbor Karađorđev. Car nalazi da je to protivno ugovoru između Rusije i Turske i izjavljuje »udivljenje i sažaljenje« što se potvrđuje vladar »koga su neverni podanici usudili se da proglaše za takvoga s oružjem u rukama.«

— — — — —

»Ako je otomanska Porta dobila žalbu na Mihaila Obrenovića, ona ima pravo da izvidi njegov prestup po prethodnom savetovanju s Rusijom, da saglasno sa postojećim traktatima zbaci ga i tek po tome dade srpskom narodu nužno ovlašćenje da izbere sebi drugo-

¹⁾ Isto delo, 703

ga vladara po redu propisanome osobitim ha-tišerifom.¹⁾

Knez Miloš je verovao da se izbor neće potvrditi i hteo je da ruska diplomatija pomogne njegovo vraćanje na kneževski presto, ili ako se to ne može postići, da se vrati knez Mihailo. S toga piše Vuku u Zemun i javlja mu da će tamo doći baron Liven da ispita sukob Mihailov sa ustavobraniteljima. Razgovaraće se sa knezom Mihailom, i Vuk treba da savetuje Mihailu »neka sebe brani«. Kako će Liven ispitivati i Kneževu doglavnike, koji su s njim izbegli iz Srbije, Miloš traži od Vuka da im kaže »nek se između sebe sporazumevaju i neka svi samo jedno isto govore da ne budu rascepljeni«. I ministri i savetnici neka kažu, »da je moguće da su u čemu pogrešili, kao ljudi, ali da sa zlim namerenijem ništa činili nisu« i »voopšće nek budu između sebe svi i mali i veliki suglasni.«²⁾ Uči ih preko Vuka da se tuže na Čamil-pašu i Šekib-efendiju, na Vučića i Avrama Petronijevića »koji su imali u miru uživati pensije a ne buniti narod.«³⁾

U drugom pismu (12/XI) iste godine Miloš se žali Vuku na kneza Mihaila da mu piše »suhoparna i prazna« pisma, a svome agentu Filipsbornu sasvim drukčije. Uveren je da je to pisano bez znanja Vukova. Jasno je da je

¹⁾ Nil Popov, Srbija i Rusija, knj. III, str. 166 (Beograd 1870)

²⁾ Vukova prepiska, knj. II, str. 706

između oca i sina postojalo nepoverenje. Sva-ki je od njih radio za sebe. Mihailo je imao svoga naročitog agenta, a Miloš se uzdao u Vukovu pomoć. I nije se prevario. Kako tvrdi Nil Popov, Vuk je radio u korist Miloševa povratka na presto tvrdeći da će biti dopušteno birati ga za kneza. »Karadžić je do-davao još da su naklonjeni da se iz-bere Miloš ovi dvorovi: Turski, Ruski, Austri-ski i Ingleski.«¹⁾ Vuk je bio uspeo da mnogi Obrenovićevci počnu govoriti kako je Mihai-lo »još mlad, da mu treba da proputuje po svetu tri godine pre nego-li što odpočne da se zanima državnim poslovima.«²⁾ Kad su Miloševi i Vukovi protivnici saznali da je Vuk »sa osobitom svojom rečitošću, govorio, da Srbi nemaju zašto da biraju novoga knjaza, kad je živ stari knjaz, koji je doveo Srbiju iz ništa u cvateće stanje«³⁾ oni štampaju u Srp-skom ulaku ono Vukovo pismo knezu Milošu u kome je oštro kritikovao njegovu upravu.

Novi izbor Aleksandra Karadževića za kneza Srbije presekao je Vukovu političku akciju. Više se po toj stvari nije dalo ništa raditi. Vuk se sad starao da se materijalno što bolje obezbedi. Za vešte ljude kaže se da drže po dva gvožđa u vatri, Vuk ih je držao tri. Radio je da mu se povрати državna pen-zija koja mu je oduzeta po odlasku kneza Mi-haila iz zemlje. S druge strane starao se da do-bije i od Mihaila stalnu godišnju subvenciju,

¹⁾ Srbija i Rusija, III, 198

a nije zaboravio da se obraća i Milošu za povremenu pomoć. Knez Mihailo mu je, bez znanja Miloševa, odredio 600 talira kao godišnju pomoć za književne radove. Sa državnom penzijom išla je stvar sporo i teško. Radi nje se Vuk obraćao i knezu Aleksandru neposredno, zatim, Vučiću, Petronijeviću, Iliji Garašaninu, Aleksi Simiću, Pavlu Stanišiću, glavnim pretstavnicima tadašnjeg režima. Molio je za posredovanje i vladiku Petra Petrovića Njegoša, zatim barona Livena i ruskog poslanika u Beču grofa Medema. Ali tek kad je Vučić, posle ugušenja Katanske bune, dobio vojvodsku titulu, Vuku je vraćena penzija (22/XII 1844 g.). Ali mu vreme od dve godine i pet meseci, koliko je bio bez penzije nije naknađeno. Povratak penzije došao je posle jednog laskavog pisma Vukovog vodi Vučiću. O tome ga je izvestio Dr. Stejić istoga dana kad je stvar rešena. Preporučuje mu da zahvali i Vučiću i Saveću. »Pogodili ste što ste se na njega obratili s molbom: samo tu vam je i pre valjalo kucati«¹⁾ Saveću mu da se ostavi »političkog posla«, kao što se i on sam toga odrekao i da se okane svakog vrdanja. »I nemojte se više nikakvom svetcu klanjati, koi ne pomaže, liše koji neće da pomaže.«¹⁾

Obezbeđen s dve srpske i jednom ruskom penzijom Vuk se ipak u dva maha (3/IV i 1/V 1844) obraćao knezu Milošu za pomoć, da

¹⁾ Vukova prepiska, VI, 159.

bi mogao platiti kiriju. Knez je bio ljut na njega, izvesno zbog molbi koje je podnosio njegovim najgorčenijim protivnicima, zbog odlaska u Srbiju bez njegova dopusta i zbog saveta koja mu je dao Vuk: da se ostavi svake agitacije protiv novog stanja u Srbiji. Ali ljutina Miloševa brzo se utišala te šalje svome sekretaru 200 for. da ih preda Vuku »sručivši na njega tom prilikom sve psovke kojima je uvek izobilovao.«¹⁾

Vuka tako Miloševo držanje nije uvredilo ni sprečilo da se ponovo obraća molbama za pomoć. On piše 16/VII 1849 pismo Milošu i traži 450 for. srebra da bi mogao platiti za sina školarinu u inženjerskoj školi u Beču. Ta je suma potrebna kao prva polugodišnja rata, a posle bi se plaćalo 300 for. za svako pola godine. Vuk se nada da će od Miloša imati tu godišnju pomoć. Kako nije dobio odgovor na molbu, on je ponavlja 2/VIII, ali bez uspeha. U septembru (7-og) iste godine potražuje od Miloša 150 for. srebra za **Poslovice i Kovčežić** i dobiva ih početkom decembra.

U 1856 godini Vuku je bilo potrebno sveđočanstvo Miloševo o nekom ranije uzetom novcu. Stvar se ticala sume od 500 talira, koju je Vuk primio od Miloša 1827 da kupi štampariju. Vukovi protivnici iznašli su da taj novac Vuk nije upotrebio za namenjenu svrhu, nego ga je pojeo. »Svaki koji iole ima mozga u glavi, može ponjati, da se Tipografija i Slo-

¹⁾ Lj. Stoj., V. St. Karadž., str. 520.

volivnica nije mogla kupiti za tu sumu, koju ste vi **samo** za putne troškove i naknadu ukradenog vam Mijailom Germanom rukopisa, polučili¹⁾ piše Miloš Vuku 24/VII 1856. Miloš u tom smislu izdaje Vuku formalno »Svedočanstvo« pod istim datumom, u kome se stvar objašnjava po želji Vukovoj a u smislu Miloševa pisma Vuku.

U Vukovoj prepisci (knj. II, str. 731-2) štampan je konceptat jednog pisma knezu Milošu. Datum nije bio zabeležen, a u knjizi je označena godina 1856-7. Ne zna se da li je ono poslato Milošu, ili je ostalo u Vukovim hartijama, ali je vrlo zanimljivo i po stilu i po sadržini. Iz njega ćemo izbeležiti nekoliko najznačajnijih redaka:

»Mi smo zemljaci i vrsnici, ili drugijem riječima da rečem: iz jedne smo zemlje, od jednoga naroda i iz jednoga naraštaja. Vi ste prvi i najveći čovjek u narodu našem, ali po zaslugama mislim da ni ja nisam posljednji. Vaše su zasluge bile takove, da ste pored njih mogli steći i imanje tako veliko kao i one što su i postati najbogatiji čovjek Srbin, a ja pored svojijeh zasluga nijesam sebi moga steći ništa, nego s velikom brigom i nategom jedva živim kojekako«.

Vuk spominje Knezu svoje zasluge ne samo za narod, nego i za njega. I samohvalisavo dodaje da bi i polaskao Knezu i uzdigao sebe:

¹⁾ Vukova prepiska, II, 750.

»Kao što smo mi, nas dvojica za života bili zajedno, tako će i nakon nas spomen naš zajedno ići: jer kakogod što je n. pr. Omir opjevavši djela Ahilesova svoj spomen svezao s njegovijem, tako sam i ja opisavši najznatnija djela vaša svezao svoj s vašijem, te će se i u potomstvu uz vaše ime i moje spominjati«.

Čitalac ove knjižice odmah će pogoditi da ovaj uvod pretskazuje neko veliko potraživanje. I doista, Vuk veli u pismu:

»Kad biste mi n. pr. poklonili što u vrijednosti od deset hiljada dukata, vi biste opet bili bogati knjaz Miloš, kao što ste i sad, a ja sa svojom porodicom postao bih sa svijem drugi čovjek, srećan, koliko imuće čovjeka na ovome svijetu može srećnijem učiniti. Istina da je 10.000 velika gomila, ali ja ne velim da poklon vaš meni baš toliki mora biti, nego uzimam to samo za primjer, i Vaša ste Svjetlost mnogo i mnogo više od ovoga poklanjali ljudima koji niti su što radili za narod ni za vas.«

Vuk je u jesen 1856 g. tražio od Miloša pozajmicu. Knez ga je izvestio 26/I 1857 da je za njega položio 1000 dukata Miši Anastasijeviću. Vuk mu se zahvaljuje na »prevelikoj milosti« i pita ga da li da načini pravu obligaciju (a to bi ga stalo 3 for. srebra) ili da mu napiše pismo o prijemu te sume. Obećava svake godine »o novom ljetu« vraćati po sto dukata, ali moli da prvo plaćanje ne bude

1859 nego 1860, jer mu treba graditi čardak. A ako bi dobio novac otkud iznenada, isplatio bi dug makar i pre godine dana. Pristađe da Miloš stavi intabulaciju na njegovo imanje....

*

Knez Miloš je povraćen na presto 11/XII 1858 god. a Vuk mu odmah sutradan čestita iz Beča, i Miloš mu zahvaljuje na čestitki (22/XII). I odmah u početku 1859 god. (17/II) Vuk se obraća Knezu molbom za povratak nezdate penzije za dve godine, pet meseci i deset dana, u sumi od 977 talira 4 cvancika i 13 krajcara. Veli da je već ranije triput molio za tu stvar i kneza (Aleksandra) i Savet, ali nije dobio nikakav odgovor.¹⁾

Miloš je uputio ovu molbu Državnom savetu i Savet je rešio: »da se jedinstveno iz prizrenija veliki zasluga za knjižestvo Srbsko narodu Srbskom ukazane G. Vuku Stef. Karađiću zadržana mu penzija²⁾ — — — — iz kase pravitelstvene izda.«³⁾

Vuk se obratio Knezu (16/IV 1860) za zaštitu autorskog prava. Kaže mu u pismu da se »nalaze ljudi koji, neznajući što je sramota ili ne mareći za nju prema novčanom dobitku⁴⁾ preštamavaju njegove skupljene narodne pesme i njima trguju. »U hrišćanskoj Evropi ovo

¹⁾ Vukova prepiska, II, 738/9.

²⁾ U rešenju je naznačeno vreme i svota koju je Vuk tražio.

³⁾ Dr. Mih. Gavr., Mil. Obr. i Vuk St. Kar., 91.

⁴⁾ Vukova prepiska, II 739—40.

se zove književna krađa i zabranjuje se zakonima, u nas pak takovijeh zakona još nema.«¹⁾ Zato Vuk moli Kneza »da se izda zabrana, da kako pomenute narodne pjesme (koje sam ja skupio i prvi put na svijet izdao), tako ni ostale moje knjige ne smije niko drugi osim mene ili, po smrti mojoj, mojijeh nasljednika, ni same za sebe niti uz drugo što, ni u Srbiji štampati, niti, ako bi se u drugijem zemljama gdje našampale, u Srbiju unositi.«²⁾

Ministarstvo (popečiteljstvo) Prosvete po naredbi Kneževoj uputilo je 19/IV iste godine akti cenzoru knjiga kojim se traženje Vukovo prima doslovno, »dokle se naročitim zakonom ta stvar ne regulira.«³⁾

Ima jedno pitanje u kome se Vuk i Miloš nisu nikako mogli složiti: uvođenje novog pravopisa u službena akta. Dok je Miloš bio živ, Vukov pravopis nije zvanično primljen. Naročito je Vuk zlo prošao sa prevodom **Novog zaveta**, jer je i tu i jezik bio narodni i pravopis ortografski. Već je pomenuto kako su Miloševi doglavnici, po njegovoj naredbi, ismejali Vuka zbog toga prevoda. Kad je prevod, pored svih smetnji i prepreka bio štampan (1847 g.) Vuk je dočekao da ga Miloš nepoštedno napadne. U listu **Severna pčela** izišla je pohvalna beleška o prevodu **Novog zaveta** i rečeno je da Vuka »pokroviteljstvuje bivši knez srpski Miloš, koji sada živi u Beču«⁴⁾.

¹⁾ Vukova prepiska, II, 739—40.

²⁾ Ljub. Stoj., Vuk St. Kar., 630.

Kako misli Ljubomir Stojanović, Miloš se, po svojoj prilici, »pobojao da mu njegovi politički protivnici ne prišiju, kao Vuku, da je protivnik pravoslavljak.«¹⁾ Zato piše pismo jednom članu Matice srpske u kome se otresa pokroviteljstva **Novog zaveta**. On priznaje da je Vuku bio pokrovitelj, ali nikako ne za tu knjigu. Pismo Miloševu pisao je, kako Stojanović tvrdi, Danilo Medaković. Stil je, izvesno, njegov, ali su misli i izrazi Miloševi, književno doterani i prestilizovani. Miloš najpre veli da taj prevod »predaje svet naš maom kletvi, diže tužbe, viče, a vi Matičari čutite kao nedvižimi.« Zatim pita Matičare: »dopadali vam se, ili nesmiјete na Vuka? — — — — Ako vam se dopada, uzkliknite, akol' ste mnenija onoga, koga je naš svet, onda na mejdan! — — — — Ako ravnodušni možete biti spram drugi pojava književni, ovde nesmete. Ovo je delo, ovo je težnja koja u naš živac dira. Spram toga je svako ravnodušje greh, osobito vaše.«²⁾ Miloš oglašava Vuka nepozvanim i nedoraslim za takav posao. Preti Matičarima ako ne napadnu Vuka da će ih »izobličiti kod našeg sveta žešće, nego iko dosad.« Na prevod viče »skoro sav naš svet« a niko mu nije veći neprijatelj nego on, Knez. »Knjaz je Miloš stari zakovani pravoverac, on veru našu zna dostojnije uvažavati nego Vuk.« I mešajući veru sa jezikom i pravopisom Miloš po-

¹⁾ Isto delo, 631.

²⁾ Vukova prepiska, II, 795—7.

kazuje ulogu vere u našem oslobođenju i opasnost koju povlači reforma vere. I zbog tog sasvim pogrešnog mišljenja obasipa Vuka nepravednim prekorima, da mu »nije stalo do jedinstva, do kreposti, do sreće i napretka našeg naroda«, kaže da bi ga valjalo »ljoknuti da se u našu svetinju ne meša«. U tom svom zlom raspoloženju Miloš kao s nekim prezrenjem tvrdi da Vuk »zna samo prepisati zagonetku, pripovetku od bāke ili pesmu od slepca.« I dodaje pri kraju pisma da bi on »samo kad bi mogao prevoditelja za tu nesmislenost, za tu prodrzljivost strogo kaznio, i posao mu taj utamanio tako da ni Vuku, ni kome drugome koi nije od zanata, od dužnosti, ne bi više nikad na um palo u ono se mešati, što je našega naroda svetinja.«

*
* * *

U prepisci s knezom Milošem Vuk se pokazuje pitom, mek, sladunjav, snishodljiv. On laska Knezu, piše mu »prepokorna pisma i prošenija«, preporučuje se njegovoj »preveličkoj milosti«, celuje mu ruku i skut, uzima Knežev rođen-dan za svoj i narodni veliki praznik, uverava ga da mu je njegov poklon od dvesta forinti miliji nego od drugoga deset puta veći, guta bez vidljive srdnje Kneževе psovke, prima bez protesta njegove grube šale, zatvara oči pred Kneževim nasiljima, zaglađuje i prećutkuje ubistva izvršena po Kneževoj naredbi. Ne da se lako odagnati ni

obeshrabriti: ponavlja odbijenu molbu, kad dobije mnogo manje nego što traži, zahvaljuje toplo, kao da mu je darovano veliko blago; izvršava naredbe Miloševe za njegove lične poslove, čak kumuje ljubavnici koje se Miloš hoće udajom da oslobodi.

Zašto se ovaj u istini veliki čovek pregibao i ponižavao pred jednim ćudljivim, osionim, obesnim despotom?

Ima tome samo jedan razlog: **Novac.** Vuk je preduzeo jedan ogroman, džinovski posao: preobražaj književnog jezika i pravopisa. Imao je ispred sebe malo prethodnika, uza se malo pomagača, a prema sebi podosta protivnika. Trebalo je ne samo dara, napora, spremne i znanja nego i materijalnih sredstava pa da se dođe do pobeđe. Valjalo se predati radu, pisati, štampati, putovati, a za sve to bio je potreban novac. Za sve svoje bogorađenje i »prosjaćenje«, kako sam Vuk krsti svoje molbe za pomoć, Vuk ima jednu značajnu olakšavnu okolnost: to sve biva radi njegove velike preporođajne ideje. Ona je najviša svrha Vukova života, njegova nesavladljiva strast. I naučni poslovi mogu opiti i zaneti čoveka, obuzeti celo njegovo psihičko biće, oslabiti mu druga osećanja, izmeniti njegove sklonosti i pokašto odvratiti ga od dobra i izmiriti sa zlom.¹⁾

¹⁾ Radi troškova oko svojih hemiskih pronalazaka veliki francuski naučnik Lavoazije postao je jedan od zakupaca poreza. Da bi dobio što više prihoda, bio je bez milosrđa u kupljenju poreza. Revolucionari su ga

Radi uspeha u borbi za svoje reformatorsko delo Vuk je bio u velikom iskušenju. Imao je da bira: ili da zaboravi svoje častoljublje i ponositost a postigne svoju veliku književnu svrhu, ili da održi svoje dostojanstvo a da napusti započetu reformu jezika i pravopisa. Vuk je izabrao ono prvo, sagao glavu i bacio se pred noge Miloševe. To je neka vrsta tragične krivice. Malo je velikih duhova u svetu koji bi uradili drukčije nego Vuk. Oni koji se ni za kakvu cenu i ni u kakvu svrhu neće odreći svoga dostojanstva izuzetak su i u velikim državama akamoli u tadašnjoj malenoj Srbiji.

Vuk je moljaka Kneza i savijao se pred njim, ali nije činio nikakva rđava dela, nije nanosio štetu čestim ljudima, nije obarao druge da sebe uzdigne. I pored sve »pokornosti« u njegovim pismima Knezu oseća se kako se ponekad ispravlja, začinjava molben ton pokakvom opomenom, pominje nekoliko puta da se Knez može osramotiti. A u jednom trenutku, kad nije mogao više izdržati, njegov se uspavani ponos budi, njegova meka reč postaje oštra i opora, i uverenje o svojoj duhovnoj snazi daje njegovom tonu odlučnost i energičnost. On govori s Knezom

gilotinirali. — U jednom romanu francuskog pripovedača Leona Enika, otac, pronalazač ubija stariju kćer i optužuje mladu da je ona to izvršila, te je gilotiniraju. To je učinio da bi došao do njihovog nasleđa od ujaka, jer je, kako mu se činilo, bio pred uspehom, a starija kćer nije mu htela dati novac.

ne samo kao ravan s ravnim, nego mu daje savet kao dobar staratelj grešnoj pupili, prekorač kao savestan vaspitač rdavom vaspitaniku i opomenu kao umno nadmoćniji prijatelj nekome ko ne shvata čemu ga vode nerazmišljeni postupci.

Da je Vuku bio potreban novac ponajviše radi književnih poslova moglo se videti iz ogromnog broja radova koje je započinjao i dovršavao u raznim pravcima, kao moćan duh i neumoran borac i propagator. Sve što je radio ima prvoklasnu važnost. On je osećao koliko je značajan njegov rad, koji ga je uzdigao iznad svih srpskih književnika, i znao je da će njime steći večnu slavu u narodu, kao što je stekao i u jednom delu Evrope. I kad on piše u nekoliko pisama da voli imati 600 talira **penzije** nego 2000 talira **plate**, to je sasvim iskreno. Vuk ne beži od rada kad tvrdi da je zadovoljan s triput manjom sumom, samo da ne služi u administraciji kao najveći državni činovnik. Njega je čekao van državne službe mnogo zamorniji rad. Taj ga je rad uplitao u teške borbe, sticao mu ljute protivnike i donosio mu opake pogrde.....

Kad se danas sudi o odnosima Vuka Karadžića i Miloša Obrenovića ne može se zamisliti Vuku što je moljakao za novac, nego se mora osuditi Miloš zbog tvrdičenja. On nije razumevao veličinu Vukovu, ni ogroman značaj njegove reforme. I nije umeo poslušati Vuka i vezati u dovoljnoj meri svoje ime za uspeh najveće i najkorenitije reforme, kakve

niti je bilo niti će ikad biti u našoj književnosti. O Milošu će se govoriti u našoj narodnoj istoriji i dobro i zlo, a o Vuku samo dobro. I Zmaj lepo kaže u jednoj pesmi posvećenoj Svetiću: kad bi ovaj najveći protivnik Vukov mogao ustati iz groba

»Na liru bi metn'o ruku

I pevao: *Slava Vuku!*

1913

EOS-UNIVERSALNA BIBLIOTEKA

1
VICTOR HUGO

NA BELOM HLEBU

Poslednji dani na smrt osuđenog: jedan od najznačajnijih borbenih spisa protiv smrtne kazne, a ujedno i jedan od najboljih dokumenata čovekoljublja.

Cena za gotovo: karton din. 8.— platno din. 15.—

2
MARK TWAIN

SKICE i PRIPOVETKE

SADRŽAJ: Naučna ekspedicija — Niagara — Proganjanje jednog dečka — Novinarstvo na jugu — Kako sam uređivao poljoprivredni list — Povodom jedne ostavke — Podaci o jednom čudnom ugovoru.

Cena za gotovo: karton din. 8.— platno din. 15.—

3-4
HEINRICH v. KLEIST

MICHAEL KOHLHAAS

Potresna istorija Michaela Kohlhaasa, jedno je od najznačajnijih dela nemačke klasične literature.

Cena za gotovo: karton din. 15.— platno din. 25.—

5
LUKIAN iz SAMOSATE

IZABRANI SPISI

SADRŽAJ: Predgovor — San ili život Lukiana — Haron — Timon — Nigrin — Komentar.

Cena za gotovo: karton din. 8.— platno din. 15.—

6
JAŠA M. PRODANOVIĆ
VUK KARADŽIĆ
i MILOŠ OBRENOVIĆ

Jedno aktuelno tumačenje Vukovog stava prema knezu Milošu i svima značajnim pitanjima onog vremena.

Cena za gotovo: karton din. 8.— platno din. 15.—